LUCERNAE
FICTILES
MUSEI
PASSERII.
VOLUMEN SECUNDUM.

SUMTIBUS
ACADEMIAE PISAURENSIS.

PISAURI; M. DCC. XLIII.
IN AEDIBUS GAVELLIIS
SUPERIORUM PERMISSU.

Digitized by Google
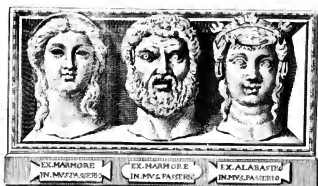
F R I D E R I C O
LANTIO DE RUVERE V. P.
ARCHIEPISCOPO PETRENSI

METAURENSIS PROVINCIAE

PRAESIDI

ACADEMIA PISAURENSIS.

Erte serius quam oportuit, quamque in votis erat, prodit Academiae nostrae sumtibus Lucernarum Musei Passerii volumen al-

terum. Etenim egregia Tua in nos, atque universam rempublicam merita postularent, ut quotannis ferme singula volumina propterea edenda essent, ut si quantam debemus referre neutiquam possumus, habere tamen gratiam TIBI nos quantam maximam animi nostri capere queunt, annuo hoc testimonio profiteremur. Verum non eadem in nobis facultas hoc, quantulumcumque est, observantiae nostrae argumentum exhibendi, quae TIBI prompta & expedita fuit maxima quaeque nobis praestandi. Artificum solitae morae, Typographi onera, quibus pridem se obligaverat, novum sacri juris dicundi munus, quo Passerius ipse auctus est; omnia deni-

que

que ſimul conſpirare viſa ſunt, ut voluminis editio differretur quotidie, ac procraſtinaretur. Contra quantus TIBI, & quam praeclarus datus eſt campus, in quo ſingularis tua, atque eximia virtus excurrere, libereque ſpatiari poſſet? Longum profecto eſſet, & fortaſſe non neceſſarium, TIBI certe, quae tua moderatio eſt, grave & moleſtum, commemorare laetos, uberrimoſque fructus, quos ex Tuis laboribus, vigiliiſque percepimus. Enimvero quis eſt adeo hujus Urbis hoſpes, adeo Italicarum rerum ignarus, ut neſciat, difficillimo tempore non ſolum Piſaurenſem, ſed & totius Metaurenſis Provinciae rempublicam Tua potiſſimum providentia ſte-

tiſ-

tiſſe ? Pervulgata enim res eſt , atque omnium ſermone celebrata , TE ſplendidiſſimorum Ordinum animos repentino tantarum copiarum adventu perculſos , atque abjectos auctoritate & exemplo confirmaſſe , atque erexiſſe ; in ſumma pabuli inopia , ea Piſaurenſis agri conditio eſt ; magno equitatui , maximiſque ſarcinariorum jumentorum gregibus , ſupportato undique commeatu , ſapienter proſpexiſſe ; annonam ob aſſiduas ſterilitates ſolito cariorem , magna frumenti vi ex Piceno reipublicae ſumtibus advecta , ita tua vigilantia levaſse , ut nemo eam ob cauſsam duplicatum fuiſse populi numerum intelligeret : TE denique in omnia intentum , om-

nia

nia praecaventem populos fidei Tuae commiſsos virtute, aſſiduitate, conſilio ſummis periculis liberaſse. Quid vero? anne minus nota cenſenda ſunt, quae geſſiſti, antequam bellici apparatus honeſtum Italiae otium perturbarent? TU ex aere multaticio Viatorum commodo conſulens ad S. Claudii rivum, qua Faneſter Piſaurenſi agro adjungitur, pontem in uſum curſus publici exſtrui, alterum item pontem ad Aſſium vetuſtate corruptum, miſerorumque agricolarum mortibus infamem reſtitui, aptarique juſſiſti. TU ex eodem aere Metaurenſium Principum Regiam abhinc annos centum pene neglectam in priſtinam faciem tam ſtudioſe diligenterque revocaſti, ut ſi

FRAN-

Digitized by Google

FRANCISCUS MARIA I. aut GUIDO UBALDUS II. reviviscerent, vel ex hoc uno intelligerent RUVEREUM adhuc genus durare, TIBIque una cum sanguine augustae illorum sedis caritatem pene hereditario jure obvenisse; quod quidem, ut maxime advenarum, peregrinorumque obtutibus patet, ita potissimum Pisaurensi Urbi decus maximum affert, atque ornamentum. Tantis igitur in nos benefactis, ut primum vires nostrae passae sunt, quam possumus, vicem referimus, Tuoque Nomine hoc etiam Secundum Fictilium Lucernarum Volumen inscribimus; in quo si quid erit, quod eruditorum hominum opinioni respondeat, id illi a TE tamquam

bona-

bonarum artium tutela & praesidio profectum esse cognoscant. Vale.

Digitized by Google
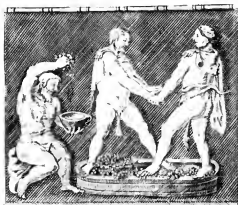
ADDITIO
AD CATALOGUM EORUM,
QUI SOCIETATI NOMEN
DEDERUNT.

D. Joseph Maria Martellius Archiepiscopus Florentinus.

D. Laurentius Bargiacchius Florentinus.

D. Jo: Baptista Pasqualius pro . . . . . Gallo.

D. . . . . . Eques Hierosolymitanus.

D. Jo: Antonius Vulpius in Patavino Athenæo eloquentiæ professor.

D. Alexander Mantegazzius Ecclesiæ S. Michaelis Placentiæ Præpositus, Illmi & Excellmi Praesidis Provinciae Metaurensis a Consiliis.

JO-

Digitized by Google

JOANNIS BAPTISTAE
PASSERII J. C.
PRAEFATIO.

UAE de Lucernarum origine, atque ufu fcitu jucunda, aut neceffaria cenfuimus fuperiori volumine praefati fumus. Sed quum plura poft illius editionem aut addenda, aut corrigenda effe cognoverimus, praeftat nunc ea praefationis loco hic adtexere, indicatis Tomi I. locis, quibus referenda funt.

AD PROLEGOMENA.

Pag. V. poft lineam 10.

Verum, quod mihi in votis olim fuerat, tandem hoc

anno 1742. Lucernam Etruscam collectioni meae adjungere datum est. Nuper enim in agro Tuderte Etruscum monumentum detectum est, in quo praeter Etrusca quaedam numismata, & cornu potorium, quod in *Acherontico* meo descripsi, atque illustravi, pluraque alia vasa fictilia ejusdem plane, quo cetera Etrusca, opificii, ex argilla nempe subrubra, nigro encausto obducta, Lucerna etiam ejusdem materiae atque operis inventa est. Ea profecto Romanas omnes Lucernas quotquot viderim antiquitate antecellit; non enim typo, ut Romanae postea, excusa est, sed currente rota ducta; eademque argillae pars, quae in craterem sinuata fuerat, compresso pollice conclusa est; inde integri operis venter prodiit, aptato dumtaxat naso, atque manubrio. Propterea illam incidi in aes curavimus, rati haud ingratum fore iis, qui Etrusca monumenta amant, primam ejus gentis Lucernam conspicere. *Tab. Praef. n.* I.

Pag. VIII. lin. 33.

Quibus respondent ceriolaria, ut veteris Inscriptionis verbo utar, quae descripsit Lucretius Lib. II. v. 24.

Si non aurea sunt juvenum simulacra per aedes,
Lampades igniferas manibus retinentia dextris,
Lumina nocturnis epulis ut suppeditentur.

Pag. IX. lin. 25.

Alterum fictilis laternae operculum, perforatum, ut aer permearet, fumoque foedatum nuper Roma ad me missum est; cujus etiam imaginem damus *ead. tab. n.* II. Fictili laternae in villa Cavaleria erutae, atque a Bartolo vulgatae *Sepol. Ant.* tab. XXIV. non parum lucis operculum nostrum afferet.

Inter Lucernarum accessoria candelabrum dumtaxat memoravimus; verum tripodes etiam inter illa accensendos esse docuit nos Lucerna, quae plumbeo tripodi imposita hoc eodem anno 1742. in agro Firmano reperta est. Tripodem ab amico mihi cum Lucerna dono datum excudendum curavi *ead. tab. n.* III., ne quid in hac re praeter-

I.
Praef. pag. II.
II.
III.
Io. Bapta. Passerius ...
... sc.
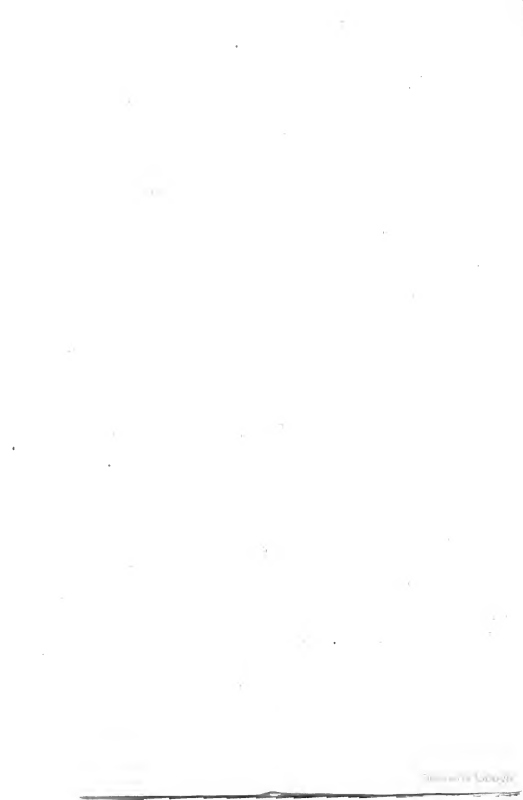
terminiſſum eſſe videretur ad Lucernariae rei cognitionem. Candelabri vicem humilis tripus praeſtabat, ut ſepulcralis ignis religio ferculi dignitate quoquo modo attolleretur, neque humentem terram vividum illud, ac caeleſte elementum contingeret. An vero univerſorum Picentium commune id inſtitutum fuerit, viderint Eruditi Viri, quorum ſtudio florentiſſima illa provincia nobilitatur.

Pag. XV. lin. 10.

Deleatur Plinii textus, atque ita reſtituatur locus. Praeter fictiles Lucernas, marmoreas etiam in uſu fuiſſe dicendum erit; ſi quae in nonnullis Muſeis oſtenduntur antiquae ſunt; neque enim ſatis fidendum puto illis, quas Licetus vulgavit, neque item alteri marmoreae a P. Scarfò productae in ſuis *Opuſc. Erud.* Marmoreum tamen candelabrum, ſemipedale, in columelle modum exciſum, cujus terna latera tribus variis Dianae aſpectibus excultum eſt, edito jam I. Lucernarum Tomo Muſeo noſtro acceſſit.

Pag. XVII. lin. 29.

Deleantur verba, dictum etiam Lychnitem &c. *cum duabus lineis ſequentibus.*

Pag. ead. lin. 33.

Deleantur verba λαμπαδοῦχος ἡμέρα.

Pag. XXIII. lin. 31.

Poſt verba, ſemperque ſacrum *adde*. Quod etiam indicavit Plutarchus *Quaeſt. Roman.* LXXIV. *Cur lychnum non extinguebant, ſed per ſe langueſcere & deficere permittebant? an quaſi inextinguibilis illius ignis, & immortalis cognatum, & affinem colentes?*

AD NOTAS.

Pag. III. lin. 5.

Adde. Lucianus Dialogo *de Sacrif. At ſi quis pauper bis*

(vi-

(victimis) *ita Deo litat , ut dexteram dumtaxat suam exosculetur* . Qui quidem adorandi mos antiquissimus , & Mosi ipsi coaevus existimandus est , quum inter hominum stultitias & impietates recenseatur, *Job.* XXXI. 26. *Si vidi solem quum fulgeret , & Lunam incedentem clare , & laetatum est in abscondito cor meum , & osculatus sum manum meam ore meo , quae est iniquitas maxima , & negatio contra Deum altissimum* .

Pag. 4. lin. 32.

Neque vero in sacris Cybeles tantum duas aras appositas fuisse existimandum est ; sed & in aliorum etiam quorumdam Deorum ; hinc Virgilius *eclog.* v.

. . . . . . en quatuor aras,
Ecce duas tibi , Daphni , duoque altaria Phoebo.

& Plutarchus *Quaest. Rom.* 59. *Quare quum duae sint arae Herculis , mulieres nihil gustant de his , quae in earum altera immolantur ?*

Pag. 9. lin. 18.

Adde . Profecto ad illud singulare cimelium illustrandum conferre maxime videtur Symmachi locus Lib. X. *Epist.* 35. strenas Imperatoribus mitti solitas memorans : *merito Vobis solemnes pateras cum quinis solidis , ut Numinibus integritatis , offerimus* :

Pag. 10. lin. 1.

Post iterare *adde* . Quod etiam plurimis Lucernis nuper Roma ad me delatis confirmari potest ; in his enim recurrunt frequenter iidem typi , variata tamen Lucernae forma, & ornamentis, &, quod notandum magis est, figlinae subscriptione .

Pag. ead. lin. 8.

Post continentur *adde* . Eadem fausta precatio non infrequenter in hisce fictilibus, quae eo tempore vicissim inter amicos missitari solebant , invenitur . Audiendus Fabrettus *Inscr. Dom.* cap. VII. n. 5.

AN-

Digitized by Google

A N N V
N O V V M
F A V S T V
F E L I C E
T I R

In Lucernae, vel calicis fictilis fundo hanc precationem inveneram, cum & aliam in simili orbiculo, totidemque versibus

ANNVM NOVVM FAVSTVM
FELICEM MIHIC

ex suo Museo ostendit V. Cl. Philippus Bonarrotius; unde non fortuito, sed veluti ex more talia munuscula bene ominata vel Saturnalibus, vel strenae loco ineunte anno praeparari conjecimus. Huc usque Fabrettus. Alium item superioribus haud absimilem orbiculum in Museo olim Cl. Gervasonii observavit saepius Cl. Oliverius meus.

Pag. 11. lin. 5.

Adde. Lauri praeterea folia inter bellaria habita fuisse docet Callias, sive Diocles in *Cyclopibus* apud Athenaeum Lib. IV. p. m. 140. inde docemur ne minutiora quidem harum Lucernarum emblemata absque ratione irrepsisse. Sed rem omnem penitus illustrat Symmachus in paulo ante laudata *epist.* 35. lib. X. *Ab exortu pene Urbis Martiae strenarum usus adolevit auctoritate Tatii Regis, qui verbenas felicis arboris ex luco Strenuae anni novi auspices primus accepit. Nomen indicio est viris strenuis haec convenire ad virtutem*.

Pag. 18. lin. 19.

Deleantur verba Matris enim nomen minime &c. *cum duabus sequentibus lineis*. Nam etiam Dianam *Matrem* dictam vidi postea apud Giraldum *Syntag. Deor.* p. m. 333. & apud Boxhornium ad quaest. LXXIII. Plutarchi.

Pag. 18. post lin. 31.

Quam vero supra firmavimus inter duas Vestas distinctionem

nem, vix putabam evidenti antiquo aliquo testimonio firmari posse, ac propterea ex pluribus Scriptorum locis colligere illam adnisus sum, sed Fratrum Arvalium fragmenta quaedam a Turrio vulgata *Ant. Antii.* ita rem in aperto ponunt, ut de industria inscripta fuisse videri possint. In illis enim recitatis plurium Deorum nominibus, quibus victimae voventur, additur VESTAE OVES II. VESTAE MATRI OVES II.

Pag. 20. lin. 1.

Adde post adscribendam duximus; nam praeter quam quod ipsa Deorum omnium prima esset, ut Virgilius docet *Aen.* VII.

> . . . . . *Geniumque loci, primamque Deorum*
> *Tellurem*

virtutes etiam illorum omnium &c.

Pag. 21.

In principio notae adde. Septem Planetarum capita uni navigio imposita praeeunte Saturno vulgavit ex veteri gemma Montefalconius *Supplem. Ant.* Tom. 1. tab. 13. n. 1. in quo quidem emblemate jure merito Saturno principatus tribuitur; ejus enim sphoera, ut notat Macrobius *in Somn. Scip.* Lib. 1. c. 19. ex septem, quae caelum ambiunt, prima est. In hac vero Lucerna septem Planetarum capita &c.

Pag. 23. lin. 28.

Post appellantur *adde*. Inversis item literis aliud sigillum figulinae Pisaurensis in minimo laterculo, ex his, quibus pavimentorum spinae conficiebantur, nuperrime ad me delatum est; cujus imaginem hic damus.
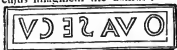
Officina nempe VAleria SECVnda; erat enim in agro Pisaurensi altera Valeriorum officina operis doliaris majoris ex

Digitized by Google

ex qua ingentes ollae prodibant, ac ubique obviae tegulae his literis inscriptae: VALERIAE MAGNAE ERIDIAN. His respondent duo alia figlinarum sigilla literis inverso ordine scriptis apud Fabrettum *Inscr.* Cap. VII. n. 8. & 159.

Pag. 33. lin. 25.

Post rapraesentari existimo *adde*. Atque ipsam Jovis Victoris imaginem, qui peculiaria sacra, templumque hoc cognomine obtinuit. Ovidius *Fastor.* IV.

Occupat Apriles idus cognomine Victor
Juppiter, hac illi sunt data templa die.

Quod anno Urbis CDLIII. factum est Fabio Cos; ut tradit Livius. Hujus autem in Lucernis vulgaris typi frequentia monet nos hanc Jovis imaginem peculiari veneratione cultam fuisse; inde suspicamur has Lucernas ad Victoris Jovis festa celebranda inservisse.

Pag. 43. post lin. 26.

Neque vero, quo minus Diis Inferis in ea Lucerna sacrificium exhiberi existimemus, facit Sacerdos Gabino ritu cinctus; nam, nisi valde fallor, ibi repraesentatur Imperator, qui memoriae aeternae Patris, vel Praecessoris sui inter Divos relati sacra facit; quibus in sacrificiis Gabinum cinctum adhibitum fuisse solide demonstrat Norisius *Cenot. Pis.* dis. III. Atque ita aedificium, quod pone tibicinem visitur, sepulcrum, sive mavis templum defuncti Principis credi poterit. Accedit insuper, ut in hoc sacrificii typo inferias agnoscamus, quod juvencorum mactatorum jugulum inferne conversum est; in Deorum enim caelestium sacris victimas ita procumbere religio postulabat, ut vulnera illarum Caelo obversa essent.

Pag. 47. post lin. 13.

Observanda praecipue est forma stolae, quae peculiari quodam, neque obvio ritu demissa est. Similem prorsus vestem Tellus Dea habet in anaglypho apud Fabrettum *ad Tabul. Iliac.*

Digitized by Google

Pag. 53. post lin. 21.

Verum aliam etiam ob caussam a Virgilio in Inferni aditu monstra illa posita fuisse existimandum est; immortali enim anima praedita ea crediderunt Veteres, quae, monstro interfecto, ad inferos migraret. Inde Theocritus in *Herc. Leonic.* Nemeaei Leonis ab Hercule occisi animam illuc concessisse scribit: ***Animam autem ingentem excepit Infernus.***

Pag. 57. post lin. 3.

Palladis ortum admirabundus spectat juvenis, bipenni reclinatae, qua Jovis caput novo sane obstetricandi modo disjecerat, incumbens. Id officium praestitisse Jovi Mercurium putant Eruditi, quos inter Cl. Bonarotius *Differt. in Dempst.* §. 2. Magis tamen arridet mihi illorum sententia, qui partes has Vulcano adscribunt. Pindarus *Olymp.* od. 7.

Quando Vulcani arte
Ex aere ducta bipenni
Minerva vertice ex supremo Patris
Prosiliens vociferata est,
Ingenti clamore
Caelum autem horruit ipsa & Terra parens.

Apollodorus *Bibl.* lib. I. *Ubi vero pariendi tempus advenit, Prometheus, sive, ut alii tradunt, Vulcanus, ejus caput securi percussit, deque illius vertice secus Tritonem amnem armata Pallas exilivit.*

Pag. 57. lin. 13.

Potuit etiam alia de caussa exprimi Triton in Palladis galea; quum enim in Gigantomachia primas illa egisset, inque eo praelio Triton buccinam inflans, immanemque sonum edens Gigantes immanem aliquam belluam ratos fugasset, atque ita facilem Diis victoriam parasset, recte potissimum tantae Victoriae adjumentum Palladis capiti impositum fuit. Quod etiam in caussa fuit cur Jovi Triton jungeretur.

Pag.

Pag. 61. lin. 36.

Pausaniae aetate quaedam ex antiquissimis illis simulacris adhuc supererant *in Arcad. In colle Neptuni templum cum quadrato signo.*

Pag. 68. in pr.

Cupidinem, abjecto arcu & sagittis, liram tenentem describit Pausanias *in Corinth.* Eumdem typum in hac Lucerna recurrere existimabunt ii fortasse, qui omnia Geniorum officia ad unum Cupidinem transtulerunt. Nos vero, qui Genios Deorum administros probe novimus, quum nec arcus appareat, nec sagittae, Apollinis Genio Lucernam hanc adscribimus.

Pag. 70. lin. 20.

Deleantur verba Claudii cognomento Gothici, *atque ita restituatur locus*; ibi enim magnificam olim, ingentemque C. Vibii Triboniani Galli Augusti liberti villam extitisse compertum est.

Pag. 79. post lin. 2.

Veterum testimonia, ne cui forte pauca videantur, confirmari poterunt ex Diodoro Siculo lib. I. Plutarcho *quaest. Rom.* LXXVI. Martiano Capella lib. II. aliisque a Vossio relatis *De orig. Idol.* lib. II. c. 2. Deorum enim, Dearumque nomina, quod fusius in *Roncalliensibus* meis pertractavi, quibus vulgo utebantur, haudquaquam existimanda sunt propria illorum nomina; nam ea penitior religio occultabat: sed cognomina, atque epitetha ex attributis desumpta, quae quum pluribus convenirent, pluribus etiam tribuebantur. Exemplis ibidem allatis addi potest etiam Themidem a Nonno *Dionys.* lib. XLI. v. 163. *Ilithyiam*, nempe Lucinam, appellatam fuisse; quamobrem plures Ilithyias in Sybillinis indicabantur.

Tum Ilithyias placanto
Puerperas, ut fas est.

Pi-

Ad Praeclarissimum Virum

JOANNEM BAPTISTAM PASSERIUM

De LUCERNIS FICTILIBUS eruditissime scribentem.

QUas olim dederat Mareotica Terra Lucernas,
Has reddit largo fenore Passerius.

Niliacae lucent per muta silentia noctis:
Luce pari lucent nocte dieque suae.

Illae extinguntur subito, si desit olivum;
His, semper desit, flamma perennis erit.

I sequere, & mentis da pignora clara Joannes;
Aemula Phoebeae pignora lucis erunt.

Haec ubi praestiteris, Phoebo mirante, nitescet
Luce nova, & radiis Orbis uterque novis.

Ignatius Maria Comus.

IN-

Digitized by Google

INDEX TABULARUM.

d *Fauni*

FINIS.

Google

Digitized by Google

I Nenuhuory del. V Franculuy Sm.

Digitized by Google

Digitized by Google

I. Morghen del. — V. Franceschini Sc.

Digitized by Google

I. Menabuony del. VF Sc.

Digitized by Google

VIII

I Morsaluary del. Y F. Scu.

Digitized by Google

XI

J. Menabuoni del — C. Faucci Sc

Digitized by Google

Digitized by Google

J. Hanbury del — C. Fauer sc

Joseph Mannbury del. C. Gregory sculp.

I. Monabuoni del. *C. Fauer sc.*

Digitized by Google

Digitized by Google

I. Morghen del. V.F. Sc.

Digitized by Google

J. Morghen del.   C. Fanc. f.

Digitized by Google

J. Morabuony del. C. Fauory sculp.

Digitized by Google

I. Honnbury del et Scu.

Digitized by Google

I. Monaburoy del. *C. Fanti sc.*

Digitized by Google

I Menabuonj del. V.F. Scu.

Digitized by Google

J. Morghen del.   C. Gregory sculp.

Digitized by Google

J. Menabuoni del. C. Faucci sc.

Digitized by Google

Joseph Monsbury del. Carol. Fauvy sculp.

Digitized by Google

J. Menabuoni del. *C. Faucci sc.*

Digitized by Google

J. Monabuono del. *G. Pauc... Sc.*

Digitized by Google

J. Menabuoni del. C. Fanzi f.

Digitized by Google

Digitized by Google

I. Menabuoni del. V. F. Sc.

Digitized by Google

J. Menabuoni del. C. Gregori sc.

Digitized by Google

J. Menabuoni del. · C. Gregory sc.

Digitized by Google

J. Menabuoni del. C. Faucci sc.

Digitized by Google

Digitized by Google

I. Menaluoni del.   V. F. Scu.

Digitized by Google

I Menabuonj del. V·F·Scu.

Digitized by Google

Digitized by Google

J. Monabuono del.　　*C. Fauces Sc.*

Digitized by Google

Jo. Morabuoni del. C. Fauci sc.

Digitized by Google

J. Menabuoni del. C. Faucci sc.

Digitized by Google

J. Menabuony del. *C. Faucy sc.*

Digitized by Google

I·Menabuoni del·　　　　V F Sc.

Digitized by Google

I·Menabuony del·

V F Sc.

J. Monabuery del. *C. Fauce sculp.*

Digitized by Google

Digitized by Google

I. Morghen del. V. F. Sc.

Digitized by Google

...ubuonj del. *V F Scu...*

Digitized by Google

J. Monabuoni del. C. Fauci Sc.

Digitized by Google

V F Sc.

J. Menabuoni del. *C. Faucci sc.*

Digitized by Google

J. Monaldini del. C. Fauci sc.

Digitized by Google

I· Monabuonj·del·

V· F· Sc.

J. Monabuoni del. *C. Fanucci sc.*

Digitized by Google

Digitized by Google

C. F. Nenabuoni del. C. Pauezzi sc.

LXI.
TIND
PLOTIN
AL

I. Merulowy deli.	V. F. Sculp.

Digitized by Google

J. Menabuoni del. *C. Fauces sculp.*

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

LXX

Digitized by Google

LXXI.
I. Menabuoni del.

LXXII.

F. Menabuoni del.

C. Faucci sc.

Digitized by Google

J. Menabuoni del. C. Faucci sculp.

Digitized by Google

J. Monabuony del — *C. Faucy sc.*

Digitized by Google

J. Monabuoni del. *C. Fauci Sc.*

Digitized by Google

LXXVI.
CIVNBIT
I. Menabuonj del.
V. F. Sc.

Digitized by Google

LXXVIII
F A B R
J. e Monabuonj. del.
C. Fauci Sc.

LXXIX
PFABRCF
TERTIA

Digitized by Google

I·Menabuonj del· V· F·Scu.

Digitized by Google

J. Menabuoni del. C. Faucci sc.

Digitized by Google

Digitized by Google

I Menabuony del V F Sc.

Digitized by Google

I. Munabury del.

V. F. Sc.

Digitized by Google

Digitized by Google

LXXXVIII

Joseph Menabuony del.   ANAGLIPHVM EX VITRO LONGITVDINIS PALM DVORVM   C. Faucy sculp.

Digitized by Google

LXXXVIII

IOTRIW
QTIPVARTA
AA NN
J. Menabuoni del
C. Fanti sc.

F. Monabuoni del. C. Faucci sc.

I. Menabuoni del. V. F. Scu.

Digitized by Google

I. Morghen del. — V. F. Scu.

Digitized by Google

EX MARMORE ALT. PED. III.

Ioseph Menabuoni del. *P. A. Pazzi sc.*

Digitized by Google

J. Menabuoni del. C. Zaucy sc.

Digitized by Google

F. Menabuoni del. *C. Fauci sc.*

Digitized by Google

J. Menabuoni del.
C. Gregory sculp

I. Henaduary del. V F. Scu.

Digitized by Google

CI.
T.BR

I Nenabuonj del   V. Franceschinj Scu

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

JOANNIS BAPTISTAE PASSERII J. C. IN VETERES LUCERNAS NOTAE.

I.

CAPUT HERCULIS.

HERCULIS Caput duplici gemmato diademate redimitum, quod ex hac Lucerna depromimus, in vetuſtis Monumentis hactenus vulgatis nondum, quod ſciam, viſum fuit. Profecto non unam ob cauſſam Veteres hoc Herculi ornamentum tribuere. Herculem enim coronari par erat, non modo, quia *coronae*, teſte Plinio Lib. XXI. 3. *Deorum honos erant*, verum etiam, quod Rex ille fuiſſet. Hinc Homerus in ejus hymno:

Salve Rex Jovis fili.

Praeterea, quod Athletarum praeſes, imo clariſſimorum certaminum auctor audiret: denique quod interdum *Triumphalis* appellatus ſit, ejuſque ſimulacrum *per triumphos habitu triumphali* veſtiretur; uti Plinius idem tradit lib. XXXIV. 7.

Gemmatas coronas Diis attributas memorant frequenter Scriptores, quos inter Tertullianus de Coron. cap. 13. *Hoc vocabulum eſt coronarum quas gemmis, & foliis ex auro quercinis ob Jovem inſignes ad deducendas Thenſas, cum palmatis togis ſumunt*: more utique a Graecis petito, qui gemmatas coronas, ſeu diademata Deorum capitibus imponebant, uti ex Pauſania conſtat. Huc ſpectaſſe Imperatorem Commodum conjici poteſt, qui Herculem referre affectans, theatrum ingreſſus *corona aurea illuminata gemmis Indicis* utebatur, Dione teſte lib. 72.

Oſcilla duo fictilia intus vacua perforatis oculis, atque buccis, ultimam rudi opere antiquitatem redolentia, & ad

prototypi magnitudinem expressa subjecimus; quippe quorum institutio Herculi adsignatur, qui quum Italos foedo humanae victimae sacrificio in Saturni honorem, polluі magis, quam expiari animadvertisset, instituit, ut hominum simulacra pro hominibus ipsis offerrentur, uti refert Macrobius lib. 1. cap. 7. *Herculem ferunt .... suasisse, ut faustis sacrificiis infausta mutarent ; inferentes Diti non hominum capita, sed oscilla ad humanam effigiem arte simulata*, & cap. XI. *Pelasgos postquam felicior interpretatio capita non viventium, sed fictilia, & φωτὸς aestimationem, non solum hominem, sed etiam lumen significare docuisset, coepisse Saturno cereos potius accendere : & in sacellum Ditis arae Saturni cohaerens oscilla quaedam pro suis capitibus ferre ; ex illo traditum, ut cerei Saturnalibus missitarentur, & sigilla arte fictili fingerentur, ac venalia pararentur: quae homines pro se, atque suis piaculum pro Dite Saturno facerent.*

Haec autem oscilla, ut de illorum quoque usu paucis disseram, sive fictilia fuerint, ut nostra, sive ex alia quacunque materia, ad hominum expiationem pertinuisse arbitror. Solebant enim veteres sacris arboribus oscilla suspendere, quam quidem caerimoniam respexisse videtur Virgilius Georg. II. v. 389. dum ait:

Oscilla ex alta suspendunt mollia Pinu.

In quem locum haec tradit Servius : *Inde inventum est, ut formas ad sui oris similitudinem facerent, & eas pro se suspensas moverent*. Tria enim poenarum genera, quibus apud inferos hominum crimina puniebantur pari expiationum numero tolli posse inter vivos tradiderunt. Siquidem tria animabus crimini obnoxiis supplicia imminere autumabant; nempe, per ignem, aerem, atque aquam; quae scite, ut semper, his versibus complexus est Virgilius Aeneid. VI. v. 739.

Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. Aliae panduntur inanes
Suspensae ad ventos : aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.

Quibus quidem cruciatibus avertendis totidem purgationes adinventae sunt; per taedas scilicet, & sulphur; per ablu-

blutionem; demum per ventilationem; nempe iifdem elementis adhibitis ad vivos homines fcelere exfolvendos, quibus mortui cruciari debuiffent.

I I.

HERCULES IN LAUREA.

Elegantiffimi operis Lucernam commendat Hercules ftans. Difcum ambit laurea corolla ex manubrio hinc inde defcendens. Multas quidem arbores Herculi facras perfuafum habuit vetuftas, quas inter efculum, albam populum, & cerrum: fed has peregrina fuperftitio illi confecravit, laurum vero Latina. Quum enim Caci caede Pallantium liberaffet, Aborigenes, & Arcades loci incolae *pauperes ramos lauri decerpentes, quae multa eo loco nafcitur, illumque & fe ipfos coronaverant;* uti memoriae prodidit Dionyf. Halic. lib. 1. Quare Macrobius lib. III. cap. 12. morem obtinuiffe memorat ut *ad aram maximam fola lauro capita, & alia fronde non vinciant. Videmus & in capite Praetoris Urbani lauream coronam, cum rem divinam Herculi facit.*

I I I.

HERCULIS EXPIATIO.

Hercules inter aras confiftens fui expiationem aggredi videtur. Nondum ille facrificat: vix enim credo in veterum monumentis inveniri nudos facrificantes; nifi forte Genios Deorum adminiftros. Collumellae inftat Deae fimulacrum; at cujus fit, affirmare non aufim, ex rudi praefertim notae opificio, ubi minutiora non admodum folerter efficta cernuntur. Si vero in obfcuris conjecturae locus, haec, qualifcumque fit, eruditis viris nequaquam, ni fallor, improbabitur. Parva illa imagine Cererem fignificari opinor; cui maxime proprium eft calathi attributum, quem capite geftat. Calathus enim fol-

lemni curru, & pompa in ejus honorem gestari solebat in ipsius Deae festis, quae Graecis Θεσμοφόρια appellantur, quemadmodum ex Callimacho in illius Hymno, & Aristophane in *Thesmoph.* colligitur. Hinc & eadem Ceres cum calatho in nummo Salonianae Augustae, & in alio Sardianorum observatur apud Ezechielem Spanhem. *de Vesta*.

Arulis hinc aquae urceus imponitur, inde ignis ardens, non tantum symbola, sed & instrumenta, quibus duplex expiationis genus perficiebatur, uti ex Servio demonstravimus. Nudus autem hic repraesentatur Hercules, qualem ex lavacro credendum est, ut rite sacra perageret, ascendisse. Hunc lavandi corporis morem, antequam sacra inirentur, passim testati sunt Scriptores. Plautus Aul. Act. III. Sc. 6. v. 43.

Ego, nisi quid me vis, eo lavatum, ut sacruficem.

Et Liv. lib. I. Romanos ita Sabino homini succensentes inducit. *Quidnam tu hospes paras? inceste sacrificium Dianae facere? quin tu ante vivo perfunderis flumine? infima valle perfluit Tiberis*. Praesertim vero qui alicujus caedis conscius sibi esset, neque contrectare Deorum simulacra potuisse crediderunt, nisi lotione corporis animi maculam expurgasset; ita Virg. Aeneid. lib. II. v. 722.

Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque Penates:
Me bello e tanto digressum, & caede recenti,
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.

Quod ridet Arnobius lib. VII. & Lactantius Firmianus, *de fals. Relig.* lib. V. Imo ipse ex ethnicis Ovidius:

O nimium faciles, qui tristia crimina caedis
Fluminea tolli posse putatis aqua.

Saepe Herculem caedibus expiatum accepimus, atque has quidem illius expiationes frequenter in vetustis anaglyphis occurrunt; inter quae memoranda in primis celeberrima Farnesiana Tabula, quam Cl. Gorius inter Marmora Doniana iterum publici juris fecit. At vero expiatio illa, quam in hac Lucerna parat Hercules, ea, ni fallor, est, qua ad inferos descensurus, ab Eupolmo purgatus est, de qua

Apol-

Digitized by Google

Apollodorus *Bibl.* lib. II. pag. 71. *Hercules ab Eupolmo tanti criminis contagione expurgatus* (caede nempe Neffi Centauri) *Cereris facris initiatur, inde ad Taenarum Laconiae Promontorium, ubi ad inferna oftium patet, acceffit.*

I V.

HERCULES AD ARAM MAXIMAM.

HErculis facrificantis imaginem in hac Lucerna nemo non agnofcit, quamquam fibi familiaribus fymbolis deftituatur. Illam enim produnt & nota effigies, & validi corporis lineamenta, ejufque cultus, quippe Heroum more feminudus facrificat; ipfe denique detecto capite facrificandi ritus, quod corona tantum redimitur. Hic enim mos illi uni, ac Saturno peculiaris eft; cum cetera Romanorum facra velato capite perpetuo peragi follemne fuerit. Ejufmodi ritum ex Oriente accerfitum putavit Xilander in notis ad x. Quaeft. Rom. Plutarchi: a quo non longe abeft praeceptum Aaroni injunctum Exod. c. 29. v. 6. ut cydari uteretur. Sed ne Ethnicorum nugis Religionis facramenta mifceamus, fufficiat nobis hanc caerimoniam ab Aenea ufque deducere, qui, Plutarcho tefte memorata quaeft. Rom. x. auctor fuit, ut facrificantes caput operirent. Id illi ab Heleno quondam traditum refert Virg. Aen. III. v. 403. & feqq.

Quin ubi tranfmiffae fteterint trans aequora claffes,
Et pofitis aris jam vota in littore folves,
Purpureo velare comas adopertus amictu:
Ne qua inter fanctos ignes in honore Deorum
Hoftilis facies occurrat, & omina turbet.
Hunc focii morem facrorum, hunc ipfe teneto;
Hac cafti maneant in relligione nepotes.

Quem locum explicans Servius fubdit: *Sane fciendum facrificantes Diis omnibus capita velare confuetos ob hoc, ne fe inter religionem aliquid vagis offerret obtutibus, excepto tantum Saturno, ne Numinis imitatio effe videretur, quia Saturnus velato capite ibi cernitur; & Herculi in Templo fuo,*

quia

quia & ipse capite operto est. Leonis exuvias intelligit hoc loco Servius, quas sacrificans mutavit. Eadem fere tradit & Macrobius Saturn. lib. I. c. 8. *Illic* (scilicet in aede Saturni) *Graeco ritu capite aperto res divina fit, quia primo a Pelasgis, post ab Hercule ita eam a principio factitatam putant*.

Hoc igitur ritu compositus Hercules, unicaque caput corona redimitus, aram maximam tenet, in qua Deorum unicus sua sibimet sacra perfecit. Prodeat iterum testis Dionys. Halicarnas. superius memoratus, lib. I. *Aborigenes, & Arcades*, inquit, *pauperes ramos lauri decerpentes, quae multa eo loco nascitur, Herculem, & se ipsos coronarunt. Evander autem quum vellet omnes homines praevenire Deorum honoribus, Herculem primus placans, aram illi studiose extemporaneam erigit immolatque juvencum indomitum, divinationem Carmentae Herculi aperiens, precatusque est, ut sacra perficeret*. Hujus vero usum coronae ex Lauro in Herculis sacris minus antiquum docuit Macrobius Saturn. lib. III. c. 12. *Constat quidem nunc lauro sacrificantes apud aram maximam coronari; sed multo post Romam conditam haec consuetudo sumsit exordium, postquam in Aventino lauretum coepit virere ..... Maro noster ad ea tempora respexit, quibus Evander, ante Urbem conditam apud aram maximam sacra celebrabat, & utebatur populo, utique Alcidae gratissima*. Haec vero Virgilius Aen. VIII. v. 276. & seqq.

...... Herculea bicolor quum populus umbra
Velavitque comas, foliisque innexa pependit.

& ibid. v. 285., & seqq.

Tum Salii ad cantus incensa altaria circum
Populeis adsunt evincti tempora ramis.

Sollemne illud Nemaei Leonis spolium nusquam apparet. Alienum enim a religione fuisset tantae necis exuvias ob oculos Deorum sacrificantem objicere, non enim de silvestri fera agebatur; sed de monstro divinae originis, quod Chimera ex Ortho in perniciem hominum pepererat ut scribit Hesiod. *Theogon.* cujus etiam post mortem anima minime evanuerat ferarum more, sed excepta inferno, ut tradit Theocrit. in *Hercule Leonis interfecto-*

re,

re, adhuc vivebat, quod de ceteris hujuſcemodi monſtris tradit Virg. Aen. VI. v. 285. & ſeqq. Quod ſi marmor Farneſianum toties a doctis Viris recuſum, in quo Herculis expiatio obſervatur pro Lucernae noſtrae illuſtratione adeamus, intuebimur Herculem ſacra facientem unico coopertum palliolo, ut in toreumate noſtro videre eſt. Accedit inſuper Appollodori auctoritas *Bibl.* lib. 2. Is enim Herculem deſcribit Jovi Cenaeo ſacrificantem, ac pelle Leonis depoſita, pallioque ſibi a Dejanira, quod illa veneno infecerat, miſſo coopertum, quo in furorem actus eſt. Quae vero forent hae caerimoniae, quae graeco more Herculi praeſtarentur, atque in quo potiſſimum a latino differrent, nemo tradidit; imo inter arcana quandoque illas latitaſſe vel ex eo deduci poteſt, quod quum eae in una Pinariorum familia ſervarentur, haec non aliter quam pretio corrupta ab Appio Claudio publicis eas adminiſtris propalavit, ut ait Dionyſ. Halic. lib. 1. & Macrob. Satur. lib. 1. c. 6. Attamen inter earum ritus illud peculiare fuiſſe ſcimus, ut aperto capite ſacra perficerentur. Praeterea in his ſacris lectiſternia eſſe licebat; ſed, qui ſacris epulis veſcerentur, ſedere ſolebant, quum in ceteris reclinati ad menſas accumberent, quod ex Virg. lib. VIII. & Servio in eum locum clare depromitur. Ad hoc, Sacerdotum veſtes ex pellibus coſtabant, quod item ex Virgilio percipimus.

Pellibus in morem cincti.

Si vero quid magis arcanum in hiſce ſacris, quae graeco more fierent, expiſcari eſt animus, adeundus Pauſanias in *Corinth.* ait enim Sicyonios primum Herculi, tanquam Heroi parentare conſueviſſe, quod aegre ferens Phaeſtus, & iniquum putans divinos illi honores non haberi, inſtituit, ut jugulati agni femora ad aram torrerent, carnium vero partem unam non aliter, quam victimarum ſoliti eſſent, veſcerentur, alrera Herculi, tamquam Heroi, parentarent. Sed fortaſse haec unius Sicyonis ſacra erant, ceterorum vero Graecorum longe aliter ſe habebant, praecipue quum ex Virgilio, Dionyſio, & Macrobio comperiamus, tauro indomito Herculi fieri conſueviſse.

Ara cui Hercules adſtat, ex iis eſt quas compactiles appel-

appellari animadvertimus in notis superioris Voluminis, cui formae optime respondet Dionysii auctoritas, qui extemporaneam ab Evandro fuisse erectam testatur.

V.

HERCULIS SACRIFICIUM ADSTANTE VICTORIA.

FOrte in hac Lucerna Herculis sacrificium expressum est, quod ille, Caco occiso, Jovi Inventori obtulit, uti narrat Dionys. Halic. lib. 1. semet prius a recenti caede expiato per ablutionem in Tiberi. Inde Victorem cognominatum scimus, aramque maximam illi hoc cognomine eo loco dicatam quo in loco tantum Latinis beneficium fuerat impertitus: quod non obscure prope adstans victoria significare videtur. Hanc jure omnium Herculis laborum consciam, ac veluti sociam possis appellare. Sequimur tamen Romanorum institutum, qui Deorum cognomina non ex peregrinis factis, sed patriis maluerunt nuncupare. Quare Herculi victoriam in hac Lucerna sociatam credimus, quod eorum progenitoribus, uti putabant, illius ope salus parta fuisset. Notatu dignum est sacrificium perfici, non patera, sed simpulo, fortasse scypho, quo in ejus sacris utebantur. Ita enim testatur Virgilius:

Et sacer implevit dextram scyphus.

VI.

HERCULES MUSAGETES.

CLaudianus de laud. Stiliconis Praefat. lib. III. v. *6.*
Carmen amat quisquis carmine digna gerit.
Herculem Heroum more cantum, & citharam didicisse tradit Theocrit. in *Herculisco*.

Litteras quidem puerum senex docuit Linus,
Sed cantatorem eum fecit, & ambas manus formavit.

In

In buxea cithara Philammonides Eumolpus.

Apollodor. vero lib. 2. *Bibl.* ait eum a Lino citharoedicam didicisse. Cur vero Herculem Musis sacraverint Graeci, qui eum Musagetem appellarunt, trita est apud Mythologos ratio: nempe fortitudinem sine ingenio minime pollere. Aliam adducit rationem Plutarch. in *Problemat.* quod nempe Hercules Evandrum litteras docuisset, quod ex Jubae monumentis excepisse tradit. Herculis vero templum Romae a Fulvio Nobiliore exstructum in circo Flaminio, & a Marcio Philippo restauratum tradit Svet. in *Aug.* c. 29. licet alii primum fundatorem Philippum intelligant, ex ipsis Svetonii verbis: ejusque festum pridie Kal. Junias memorant vetera Kalendaria. Aleander ad *Tab. Eliacam* Herculem probat esse Solem; quare Musis optime convenit.

VII.

HERCULES, ET MINERVA.

HErculem, & Minervam non semel in Etruscis monumentis sociatos observavimus, quod ejus Deae monitu multa egregie perpetrasse creditus sit: sic in bello adversus Titanes Juppiter consilio Palladis Herculem socium accersivit, qui primus omnium Halcyoneum sagitta confossum interemit, ut tradit Apollodorus *Bibl.* lib. 1.

Etiam Minervam Alcidem a Macedonibus cultam memorat Liv. lib. 42. c. 40. *Ipse (Perses) centum hostiis sacrificio regaliter Minervae, quam vocant Alcidem, confecto, cum purpuratorum, & satellitum manu profectus est Citium.* At istud Minervae cognomen nihil cum Hercule commune habet, quippe est ab ἄλκιμος *fortis robustus*; unde alio cognomine Minerva ἀλκιμάχη dicta est; ut tradit Suidas.

VIII.

HERMATHENA, ET HERMERACLES.

PAlladis, atque Herculis signa Hermeis stipitibus imposita hic feruntur, quibus sapientiam, & fortitudinem

cum eloquentia conjungi oportere veteres judicarunt. Quamobrem ex his Academias ornari consuevisse aptissimo emblemate a Cicerone docemur ad *Att.* lib. 1. Ep. 4. *Quod ad me de Hermathena scribis, per mihi gratum est ornamentum Academiae proprium meae, quod & Hermes commune omnium, & Minerva singulare est ejus gymnasii.* Hermeraclarum quoque mentionem facit Cicero ad *Att.* lib. 1. Ep. 8. *Signa nostra, & Hermeraclas, ut scribis, quum commodissime poteris, velim imponas.* Signa haec pectore tenus in humanam effigiem effícta inferne in quadratae collumellae morem desinunt; Hermea vocant, quod illa potissimum effigie Mercurius effingeretur. Cum vero alterius Dei caput praefixum habet, ex illo, & Mercurio coalitam divinitatem plerumque Mythologi philosophantur. Ego vero non id mystice factum, sed artis defectu evenisse puto; ut quae corpora antiquitus exprimere non valerent, ea in collumella explicarent. Nullius enim Dei imago fuit, praesertim ex antiquioribus, quae, Pausania teste, hac forma non constaret. Sic in *Arcadicis* signa Apollinis, Minervae, Neptuni, Solis servatoris, Mercurii, & Herculis fuisse affirmat. Tale rursus in *Boeoticis* tradit fuisse Veneris simulacrum, quadrangulae insistens basi, pro primaeva idololatria, quum saxa primum informia colere coeperunt. Pauf. in *Boeot. Cupido, cujus est signum vetustissimum rude quoddam saxum.* Tum capita addiderunt, ut ait Bonarrot. *Medaglion.* pag. 215.

IX.

HERCULIS TROPHAEUM

Leonis, sive Nemaei, sive Lesbii, siive Citheronaei exuviae in hoc Herculis Tropaeo principem obtinent locum. Hesperidum poma aurea superius eminent, quae Jovi a Junone in dotem tradita a dracone centum capitibus armato custodiebantur, quem idem Hercules interemit. De quo facinore plura apud Atheneum lib. III. cap. 7., & Bonarrot. ad num. 9. *Caracallae*. Cur citharam Herculi attribuerit antiquitas, indicavimus supra n. VI.. Gladium vero illi in-

inter cetera arma adſcriptum memorat Apollod. lib. 2. ſcribens illum enſem a Mercurio accepiſſe. Machaeras quoque Herculis in Imperatoris Commodi gaza ſervatas refert Capitolinus in *Pertinace*, quae & forma, & ſui mole Herculem non dedecuiſſent.

X

GENIUS HERCULIS ΛΕΟΝΤΟΦΟΝΕΟΣ.

CLavam attollit Genius Herculis, veluti de Leonis nece jactabundus, Herculem imitatus, qui ejus belluae caedem ita deſcribit apud Theocritum in *Hercule Leonis interfectore*

> *Altera vero manu clavam aridam ſupra tempora illius attollens*
> *Impingebam in caput. In duas vero partes aſperam fregi*
> *Ibidem in hirſuto capite ſilveſtrem oleam. . . . . .*
> *Ibi Deorum aliquis me admonuit, ut cogitarem*
> *Ipſis pellem Leonis ſcindere unguibus;*
> *His celeriter excoriavi, & membris indui.*

Ipſa clava, quam Genius attollit, in duos nodorum ordine sdiffiſſa eſt, caſu, an opificis induſtria, neſcio, ut vetus illud detrimentum exprimeret.

X I.

GENIUS HERCULIS SACRIFICANS.

INſtitutum erat in inſula Delo, ut ſine victimarum uſu ſolis pomis Herculi libaretur, qui inde peculiari cognomine ΜΗΛΩΝ vocatus eſt, ut notavit Bonarrotius *ad num.* 8. *Caracallae*. Ita nempe illa gens ipſi Deo ſe blandiri putabat, quod inter praecipua ejus facinora, aureorum pomorum rapina numeraretur. Hoc itaque ſacrificium refertur in hac Lucerna, in qua Heracleros clava inſignis ad aram accedit, quae pomis referta eſt, ac dextera ingentem pateram arae admovens, nudus (ut Genii fere ſemper) ſa-

erificat. Genios vero Deorum ſacra celebrantes effinxerunt; quod illorum ope, veluti Deos inter, atque homines intermedia horum ſacrificia ad Caelites deferri putarent, uti ſuperiori Volumine innuimus.

XII.

SIGNUM HERCULIS FICTILE.

SUm fragilis, ſed tu, moneo, ne ſperne ſigillum,
Non pudet Alcidem nomen habere meum.

Ita in ſimile Herculis ſimulacrum luſit Martialis lib. xiv. *Epig.* 176. vel 178. juxta varias editiones. Inſignem Herculis fictilem ſtatuam, quam Tarquinii Priſci aevo Turianus a Fregellis accitus fecerat, memorat Plinius lib. xxxv. c. 12. *Ab hoc eodem factum Herculem, qui hodieque materiae nomen in urbe retinet: hae enim tum effigies Deum erant laudatiſſimae.*

XIII.

PROTOME VENERIS.

VEnerem deſignat in hac Lucerna capitis corona, qua recens nata ab Horis redimita eſt, teſte Homero hymno 11. *in Venerem*, & dexterum ſidus, quod nulli ex Deabus, ſi illam excipias, attributum eſt.

Accedit praeterea in toreumate Romani artificii, quod ſub aſtri ſymbolo potiſſimum Romanorum numen Caeſar deſignatur, qui Veneris beneficio in ſtellam converſus eſt. Sic enim Juppiter Venerem alloquitur apud Ovid. *Metam.* lib. xv.

Hanc animam interea caeſo de corpore raptam
Fac jubar, ut ſemper Capitolia noſtra, forumque
Divus ab excelſa proſpectet Julius aede.
& deinde
.... *nec in aera ſolvi*
Paſſa recentem animam caeleſtibus intulit aſtris ......
Stella micat.

Cir-

Circulus, ut videtur, gemmatus, qui e finiſtra ſuffixus eſt, ad ea monilia fortaſſe pertinet, quibus ſaepiſſime haec Dea ad illecebras exornata eſt. Neque a propoſito alienum erit dubitare, an hic cingulus ille referatur, quo validiſſimo ſubſidio Deos demulcebat, quodque Junonem a Venere mutuatam ad Jovem alliciendum narrat Homer. *Iliad.* ≡

Dixit, & a pectoribus ſolvit acu pictum cingulum
Varium; in eo autem omnes illecebrae ei factae ſunt;
Illi ineſt quidem amor, ineſt autem deſiderium, ineſt colloquiū,
Blandiloquentia, quae decipit mentem valde etiam prudentem:
Hoc ei impoſuit manibus, verbumque dixit, & compellavit:
Accipe nunc hoc cingulum, tuoque impone ſinui,
Contextum varie, in quo omnia facta ſunt: neque te puto
Irritam redituram in eo, quod mentibus tuis cupis.

X I V.

PROTOME VENERIS ANADYOMENES.

VEnerem e mari progenitam, & concha exceptam veterum fabulae, & toreumata teſtantur. Hinc Tibullus lib. 3. *Eleg.* 3. v. 34.

Et faveas concha Cypria vecta tua.

Et apud Statium, Venus ait de formoſa muliere:

Haec eſt caeruleis mecum conſurgere digna
Fluctibus, & noſtra potuit conſidere concha.

Hoc exprimere voluit Sigillator, qui Veneris Caput concha comprehenſum in hac Lucerna exhibuit. Fateor tamen ſarcophagos, praeſertim poſterioris aevi, frequenter virorum, aut mulierum, quandoque amborum ſimiles imagines, concha incluſas, continere. Cui conſuetudini fortaſſe alluſit Lucernae artifex, quum ceteroquin conchae ipſae frequentiſſimum mortis ſymbolum ſint, & tranſitus ad beatorum inſulas.

X V.

X V.

VENUS EX BALNEO PRODIENS.

VEnerem e balneo prodeuntem, atque unguentariae urnae innitentem, qualis hac in Lucerna optimo ducta stilo repraesentatur, plures referunt veteres statuae, quae Romae adhuc visuntur. Saepius quidem lotam Venerem tradunt Auctores. Sic, priusquam Paridis sese judicio subjiceret, in Scamandro flumine eam se lavisse docet Eustathius in M. *Iliad.* qui fluvius inde Xanthus appellatus est. Iterum quum ad Anchisem, occultata divinitate, accedere meditaretur, ut mater Aeneae fieret, in Cyprum se contulit;

Ibi autem Gratiae laverunt, unxerunt oleo
Immortali, qualiter Deos convenit semper existentes:

Ita Homerus *hymno in Venerem* 1.

X V I.

VENERIS SIMULACRUM FICTILE.

HOc Veneris Sigillum ornant consueta corona, solidae in brachiis armillae, & concinnae in pulsibus torques. Haec, & similia ornamenta, quum ad Anchisem perrexit, secum detulit; qui

Ornamentum quidem illi primum a corpore abstulit lucidum,
Fibulasque flexibiles, helicasque, calycasque, & monilia,
Solvit autem & illius zonam,

ut fabulatus est Homerus *hymno in Venerem* 1. Simulacrum hoc typo effictum ex iis fuisse puto, quae ipsi Veneri a nupturis Virginibus donabantur, quas *pupas* vocat Pers. *Sat.* 2. *vers.* 69.,

Dicite Pontifices in sacro quid facit aurum?
Nempe hoc, quod Veneri donatae a virgine pupae.

Quas quidem pupas, non ludicras imagines, ut quidam Scho-

Scholiastes opinatus est, fuisse reor (nam a templi sanctitate omnino ablegatas fuisse credo) sed ipsiusmet Veneris imagunculas, ex iis profecto, quae in Deorum templis ex marmore, aere, & argilla, offerri, ac dedicari solebant, & parerga, seu donaria vocabantur, fretus auctoritate Lactantii Firmiani *Institution.* lib. II. cap. 4. qui eundem Persii locum adducens, atque explicans, ait: *simulacra ipsa, & effigies Deorum ..... nihil aliud esse quam grandes pupas ..... Ergo his ludicris, & ornatis, & grandibus pupis, & unguenta, & thura, et odores inferunt; his opimas, et pingues hostias immolant*. Hoc sigillo ad me Roma delato, plura hujusmodi in luco sacro veterum Pisaurensium fictilia reperta sunt, inter quae, puellae frondibus coronatae, quae columbam manu tenent.

XVII.

JUDICIUM PARIDIS.

JUdicium Paridis de pulcherrima Dearum refert elegantissima haec Lucerna, quum ille

Contemsit Deas, quando ejus ad tugurium iverant;
Namque laudavit, quae ei praebuit libidinem tristem,

ut ait Homer. *Iliad.* Ω.

Nudas fuisse Deas communiter ajunt, quum ejus judicio sese subjecerunt, Ovidio teste, Epist. v. *Oenones Paridi* v. 34. & 35.

Qua Venus, et Juno, sumtisque decentior armis
Venit in arbitrium nuda Minerva tuum:

& Epist. 17. *Helenae Paridi* v. 115. & 116.

At Venus hoc pacta est: et in altae vallibus Idae
Tres tibi se nudas exhibuere Deae.

At vero quia

Regna Jovis conjux, virtutem filia jactat,

uti Paridem Helenae scribentem inducit Ovidius Epist. 16. v. 81. putarunt Etrusci, ac Romani duas hasce non nudas, sed solito cultu indutas ad judicium accessisse, atque ita eas effinxerunt. Quod fortasse sigillatoris cura spectavit

quum

ita eas effinxerunt. Id forte ſigillatoris cura ſpectavit, quum Venerem nudam, ceteras cultu ſolito ornatas, ad diſcrimen tollendum, expreſſit.

XVIII. XIX.

VENERIS SYMBOLA.

ANimalia, quibus Deorum poteſtas ſignificabatur, frequenter in iis, quae ſuperſunt, vetuſtatis monumentis, occurrunt, Deorum ſuorum munera indicantia. Venerem hortorum habitam cuſtodem memorat Plin. lib. 19. cap. 4. Plautum teſtem adducens. Itaque illi primitias hortuli, poma, & uvas in calatho oblatas dominae ſuae vice delibant Columbae, quas Veneri ſacras fuiſſe Plutarchus etiam teſtatur *de Iſid. & Oſirid.*, earumque miniſterio per aera vehebatur. Ovid. *Met.* 15.

Perque leves auras junctis invecta Columbis
Littus adit.

Inferne lepores pomorum ſtruem depaſcuntur; quippe par erat, ut matris ſymbolis filii hieroglyphica accederent. Nam Cupidini ſacer fuit Lepus, cujus rationem a nominis etymologia repetit Euſtathius in A. *Iliados*. Cenſet enim hoc factum, quod λαγως & ερως απο του ορω pariter deſcendunt. Fortaſſe & indoles ejus beſtiolae maxime in libidinem proclivis in cauſſa fuit, cur Cupidini ſacraretur.

XX.

CUPIDO, ET PSYCHES.

CUpidinis, & Psyches nuptias, quae Mythologorum arcanis commendantur, ſertum ſuperne demiſſum exornat. Namque hoc erat januae decus, ubi ea ſolemnia celebrari contingeret. Catull. *in Argon. v.* 293.

Veſtibulum ut molli velatum fronde vireret.

& Juvenalis Sat. VI.

Ornatas paullo ante fores, pendentia linquit
Vela domus, & ad haec virides in limine ramos.

Diſ-

Difficile est profecto definire quaenam sint minutula illa poma, quae foliis intexta sunt, nisi forte nuces repraesentent, quae nuptiarum die distribuebantur. Catullus *in Epithalam.*

Da nuces pueris, iners
Concubine. satis diu
Lusisti nucibus. lubet
Jam servire Thalassio.
Concubine, nuces da.

Haec Lucerna facile inter Sepulcrales ableganda esset, quippe fabula Cupidinis, & Psyches post casus varios divinitate donatae, nihil, nisi animae futuram aeternitatem indicabat; hinc tam frequenter in sarcophagis occurrit. Verum, quum perspectum habeamus non semper in Lucernarum usu eum habitum fuisse delectum, ut quaeque Lucernae propriis earum usibus, & qui ornamentis suis responderent, adjicerentur (quum in sepulcris sacrae, domesticae, votivae demum, & festivae inveniantur, corruptis maxime moribus, sive mavis ex inscitia servorum, quibus cura erat Lucernas statis temporibus apud tumulos excitandi, sive etiam vulgi incuria, qui usibus suis domesticis quot quot ad manus venirent Lucernas adhibebant) ideo conveniens visum est hanc, de qua agimus, proferre hoc loco.

XXI.

CUPIDINIS EXPIATIO.

QUum Deorum pene omnium imagines Lucernae contineant, par erat Cupidinem quoque ipsum exprimi in Lucerna, quae Amoris simulacrum a Musaeo appellatur *de Herone, & Leandro.*

Dic Dea occultorum testem Lucernam amorum....
Lucernam annunciantem nuncium Veneris....
Lucernam Amoris simulacrum, quam debuit aetherius Juppiter
Nocturnum post officium ducere ad consortium astrorum,

Ac ipſam appellaſſe ſponſas - ornantem ſtellam amorum.
De expiationibus, quae per ignem fierent, actum ſupra in Hercule.

XXII.

CAPUT MARTIS.

MArtis armati ſpeciem pectore tenus exhibet Lucerna noſtra, quem alioqui nudo pectore in nummis, & ſimulacris videmus. Verum cultus iſte Martem maxime decet; illum enim armis indutum rapraeſentat Homer. *Iliad. O.*

Ipſe autem (Mars *) induebat arma praefulgentia;*

Atque illum inſtructum armis, χαλκοκορυστα, vocat idem Homerus *in hymn.*, atque Nonnus.

Martis galea, duplici plumarum ordine inſignis, cauda equina exornatur. Hujuſmodi galeam Homerus deſcribit *Iliad. T.*

Capiti autem in forti galeam bene factam poſuit
Cauda equina ornatam: graviter autem criſta deſuper nutabat.

Martem quoque loricatum inducit Statius bellum inter Etheoclem, & Polynicem excitantem, loricamque ipſam deſcribit monſtroſis animalium rictibus ferociter ornatam. Haec loricarum inſignia ab Imperatoribus uſurpata teſtantur, fracta licet, eximia tamen ſtatuarum Imperialium fragmenta, quae Foro Sempronii in Praetorio, atque Urbini in viridario Ruvereo adſervantur. Duplex plumarum ordo, qui thoracis oram ambit, totidem monſtra ſervat, gryphum, elephantum, hircum, leonem, &c.

XXIII.

MARS GRADIVUS.

G*Radivus Mars appellatus eſt a gradiendo in bella ultro, citroque, ſive a vibratione haſtae, quam Graeci* Κραδαίνειν, *vel*

Digitized by Google

vel, ut alii dicunt, quia gramine sit ortus. Ita Serv. *in primum Aeneid.* 296. Hastam vibrat dextera, unde ab Homero *in Hymno hasta valens* appellatur: ac de eo rursus Claudianus *de Magnet.*

qui cuspide verberat urbes.

Verum, quum in nummis Hadriani hoc ipso habitu *Romulus Conditor*, vel *Romuli Conditoris* nomine Hadrianus ipse repraesentetur, existimabam olim Lucernae nostrae typum *Romulo Conditori* adsignandum esse. Neque ab hac me opinione removebat, quod in Lucerna imberbis figura sit, barbatus vero Romulus fere semper exhibeatur: arbitrabar enim Romanos aetatem illi, ac vultum militiae accommodatum tribuisse, quum castrensi habitu repraesentarent; quum vero paganico, senem, atque ore, capilloque curiae dignitatem referentem exhibuisse. Sed tutius est Marti Gradivo Lucernam adscribere, qui hoc plane habitu semper figuratur.

Parergi loco lupinum caput adjecimus, unum ex quattuor, quae ex argilla summo artificio elaborata nuper ad me Roma missa sunt; cujus imaginem Marti subjeci, quod hoc illi animal propter rapacitatem carissimum habitum sit; Quapropter *martium* appellavit Virgilius *Aeneid.* IX. Capita ista collo tenus effracta, nescio an vasibus pro ansis essent; quibus disjectis, reliquiae istae selectae sint: seu potius ita fabrefacta essent, ut villarum, & caularum ostiis praefigerentur. Docet enim Plinius lib. xxviii. cap. 10. veneficiis rictum lupi resistere, atque ob id villarum portis, ut maleficia averruncarent, praefigi consuevisse. Quum vero in tanta hominum frequentia, atque agrorum cultu rariores lupi haberentur, quorum aridae cervices maleficiis territandis suspenderentur, ficta haec fortasse substituerunt, & venerati sunt, eo prorsus modo, quo ceterorum sacrorum animalium imagines, per quas Deorum Praesidum divinitatem significari autumabant.

XXIV.

GENIUS MARTIS.

IN veterum Lucernis non infrequens est typus iste, quo Genius quandoque alatus, interdum vero alis destitutus (utroque enim modo Deorum Genios effingebant) tropaeum praefert, vel humeris hostium spolia ad instar Martis Gradivi, trunco suffixa gestat. E multis, quae in Museo nostro asservantur, unum hoc exemplar selegimus, ut Marti famulum adderemus. Vix enim Numina fuisse puto, quorum Genii respondentibus symbolis conspicui non observentur. Siquidem mos iste a sollemni illa disciplina deductus est, qua veteres Mythologi tradiderunt, Divinam rationem ad se se homini communicandam nequaquam aptam fuisse, nisi intermediae quaedam potestates, dissimiles illas conciliarent naturas, atque nunciorum instar, hominum benefacta, potissimum vero in ipsos Deos officia, ad ipsos deferrent: rursus vero Deorum beneficentiae munera ad homines referrent: quae omnia priori libro indicata, in *Acherontico* meo, qui quamprimum, Deo adjutante, in lucem prodibit, fusius pertractata sunt.

At Poetae, quibus, nescio quo artis sinistro fato, Deorum maximus est Amor, doctrinam illam nobis subinde fabulis corruperunt, atque Amorem ipsum omnia Geniorum officia obeuntem commenti sunt, tanquam de Diis singulis triumphum ageret. Hic venit in mentem elegantissimum Epigramma de Cupidine tropaea gestante in *Anthologia* lib. IV. cap. 12.

Aspice, ut exuviis Divûm laetentur Amores,
Utque ferant humeris rapta tropaea suis.
Tympana cum thyrso Bacchi, tum fulmina Summi,
Splendentem galeam, scutaque Martis habent.

XXV.

XXV.

MARTIS SYMBOLA.

GAlea, & ensis facile inter Martis symbola reponentur, quum plerumque solis hisce armis indutus ille repraesentetur. In casside Triton buccinam inflat, quod ad Gigantomachiae fabulam referri superiori volumine diximus. In veterum galearum cono, & lateribus quandoque Victoriae exultantes, ut ibi in Lucerna Palladis, aliquando ipsae in quadriga, Tritones, Pegasi, Dracones, Sphinges, & similia occurrunt. Haec symbola non ad ornatum tantum, aut ad terrorem incutiendum indita puto, sed ex quadam veluti religione, qua haec animalium prodigia pugnantibus opitulari credebantur. Hinc apud Statium

Sphinx galeae custos,

Thebaidos x.; illa enim veluti galeae, totiusque armaturae *tutela* putabatur. Haec autem monstra ex Diis progenita, vel post interitum, in inferis aeternum vivere judicabantur: quare scitissime Virgilius *Aeneid.* VI. v. 286.

Centauri in foribus stabulant, Scyllaeque biformes,
Et centum geminus Briareus, & bellua Lernae.

Theocritus quoque in *Hercule leonis interfectore* de Leone Nemaeo caeso ait:

Animam autem ingentem excepit infernus.

Gladium, veluti Martis imaginem a Scythis, & a Sauromatis adorari, tradit D. Clem. Alex. *admon. ad Gentes*, Solin. lib. LXX, & Pomp. Mela. lib. II. cap. I. Atque per hunc Scythas jurare narrat Lucian. *in Jove Tragoedo*; quod idem de Alanis tradit Ammian. Marcell. lib. XXXI.

XXVI.

GENIUS EXERCITUS.

GEnios Exercituum novimus ex Nummis: par enim erat, ut postquam Augustis, Senatui, Populoque

que Romano ſuus Genius tributus erat, Exercitus etiam, qui alteram Romani Imperii poteſtatem continebat, Genio peculiari honoraretur. Sed quid miramur de Exercitu, Senatu, & Auguſtis, cum portis, domibus, thermis, ſtabuliſque ſuos conſueſſent adſignare Genios? quod Prudent. *contra Symmachum* 2. 444. deridet.

XXVII.

CARTHAGINIS SYMBOLA.

MArti adjecimus victae Carthaginis ſymbola, equinum caput, lancea obverſa inſignitum. Tale prorſus ejus Urbis inſigne in nummis occurrit, quorum nonnulli nuper muſeo noſtro acceſſere, & quorum plura retulit Ant. Auguſtinus *dial.* 6. Ratio hieroglyphici a Virgilio expetenda eſt *Aen.* 1. v. 445.

Lucus in urbe fuit media, laetiſſimus umbra,
Quo primum jactati undis, & turbine Poeni
Effodere loco ſignum, quod Regia Juno
Monſtrarat, caput acris equi: ſic nam fore bello
Egregiam, & facilem victu per ſaecula gentem.

Inde ejus punicum nomen adſtruit idem Auguſtinus; quum enim a Stephano de urbibus KAKKABH dictum ſciamus, caput equi eorum lingua ſignificare idem autumat. Qua tamen ratione ductus, ignoro, niſi deſumendum putaverit a radice גבה Gaba, quae calvariam ſignificat; illud nempe *caput acris equi*, quod Virg. *Aen.* 1. a Didone inventum in urbis ſuae fundatione tradit. De hoc vero aliter ſenſi in *Epiſt.* VI. inter meas Roncallienſes ad Cl. Oliverium datas, in qua kakaba eſſe putavi ipſum עקבי hhachebi, quod veſtigium pedis ſignificat, ſcilicet idem ipſum quod ταρσος, aliud ejuſdem urbis nomen, Graecis ſonat. Lancae cuſpis cernitur in altero ex punicis nummis apud eundem Auguſtin. quam tamen, propter ſimilitudinem, tritici granum putavit: at nos dubitare non ſinit hujus Lucernae typus, in quo mucro manifeſtiſſimus eſt. Tritici grana vix in ullo reperiri nummo arbitror; quum fere idem ſymbolum per ſpicas

cas expressum videamus. At lanceas habent nummi plurimi, virtutis bellicae signum, quod apprime Afris conveniebat. Ceterum ejus forma ejusmodi est, ut in mucronem recta ferrum non desinat, sed utrinque ancisum, & cavatum sit, quale protulit Fabrettus *Col. Tra.* pag. 180. Ephippii mollities antiquae Romanorum severitati pene ignota fuit. Cato *de lib. educandis* apud Nonium lib. 1. *Mihi puero modica una fuit tunica, & toga, sine fasciis calceamentum, equus sine ephippio.* Hujus tamen in re militari usum Caesaris aevo coepisse conjicimus ex eodem Caesare *de bello Gallico* l. IV. c. 2. *Nihil Germanorum moribus turpius, aut inertius, quam ephippiis uti. Itaque ad quemvis numerum ephippiatorum equitum quamvis pauci adire audent.* Quod haud recte, ut videtur, Dio ad Neronis tempora retulit. lib. LXIII.

XXVIII.

EQUES.

EXimii operis toreuma, in quo miles pedes incedens equum manu ducit, evulgatum est Tom. III. t. 79. Musei Florentini, in cujus illustratione praeclarissimus Gorius conjecturam suam, mihi maxime probatam, protulit, evulsum nempe illud esse ex aliquo veteri sepulcro; cujusmodi videre est in alio veteri sepulcro adhuc superstite in via Tiburtina, quod delineatum observatur inter sepulcra Sanctis Bartoli Tab. XXXXVII. in quo ingens toreuma cernitur, Florentino pene respondens: si excipias, quod in hoc postremo Eques nudus est, qualem Lucerna nostra exhibet. In eo siquidem pollebat sculptorum licentia, eorum praecipue, qui Graecos modos e Graecis exemplaribus imitabantur, ut arbitrio quisque suo Romanum hominem Heroum more nudum figurarent. Quin & in duplici gemma (altera clarissimi Oliverii mei, altera, quam ex Museo nostro depromimus, quasque excudendas curavimus) bini milites pari gestu procedunt; alter quidem a dextera in sinistram, ut reliqui; in gemma vero mea e sinistra in dex-

dexteram. Denique parem exhibet caerimoniam nudus Eques in pictura Etrusca eximii operis apud Dempsterum Tab. XXVIII. In nummo P. Licinii Crassi argenteo, qui in praefati Oliverii Museo lectissimo integerrimus servatur, miles vestitus cernitur, uti & apud Fabrettum *Col. Trajan.* pag. 226. . Quomodo vero res se haberet in sepulcrali toreumate Albani Vitalis, de quo exstat inscriptio apud Gruterum pag. DXIX. num. 7. nequaquam compertum nobis est, propterea quod in schedis Pighii praetermissum fuit. Ejus tamen loco haec adscripta observantur. *In eo miles dextera equum freno retinens, laeva colligata hastilia, adjacente scuto*. Quod quidem postremum equestris militiae gestamen toreumati huic nostro congruit, in quo miles parmulam brachio gerit. At in pictura Etrusca, utpote quae antiquiorem secuta est morem, scutum coriaceum cum parazonio sepositum pendet. Ex ipsa vero parmulae figura, quae velitum propria erat, militiae genus distinguitur: ita enim Livius lib. XXVI. *Gladiis a velitibus trucidabantur*.

Caerimonia, quae in allatis adhuc sculpturis repraesentatur, & a quibusdam pro *transvectione* usurpatur; si vocis proprietatem spectes, nihil aliud refert, quam *censionem* seu processum illum, quo ad Censorum tribunal equites equum manu ducentes procedebant: quos quidem probatos, Censores sinebant abire; si vero quid vitii deprehendissent, equum adimi, aut divendi jubebant. Solebat id quidem singulis lustris fieri, ejusque rei exempla quamplura nobis suppeditantur a Livio lib. XXXIX.

44.

44. a Suetonio *in Caligula* cap. 16. num. 5. atque a pluribus aliis . Primo quidem id a Censoribus fieri consueverat, deinde Consules id officii usurparunt, uti ex veteri Persii *Scholiaste* colligitur *Sat.* III. vers. 29. Ast ubi Imperatores omnia in se Reipublicae munia contulere, hoc item sibi sumsere, ut ex eodem Suetonio *in Aug.* c. 38., & *in Calig.* constat; sed *transvectio* toto caelo distabat. Annua ea pompa erat, qua equites, non ambulantes, sed equis insidentes quotannis idibus Quintilibus ab aede Honoris in capitolium olea coronati procedebant. Diu mansit in Republica mos iste, a Quinto Fabio Rulliano, uti tradit Livius lib. IX. 46., & Aurelius Victor cap. 32., institutus; sed Valerii Maximi aevo jam in desuetudinem abierat, sicuti ex ejus libro I. colligitur. Usurpatum tamen *transvectionis* nomen pro *censione* quandoque vidi apud doctos viros, praesertim apud Sigonium, quem reprehendit Rosinus *antiquit. Roman.* lib. IV. cap. II. Imo, si varium in Urbe morem pro temporum vicissitudine perpendamus, facile reperiemus censionem cum transvectione confusam. Siquidem obliterata jam transvectione illa annua, quae tantummodo pompae gratia celebrabatur, accidit, ut, quum Imperatores equestrem recenserent militiam, transvectionem facere dicerentur: inde Suetonius *in Augusto* loco citato: *Equitum turmas frequenter recognovit, post longam intercapedinem reducto more transvectionis. Sed neque detrahi quemquam in transvehendo ab accusatore passus est, quod fieri solebat; & senio, vel aliqua corporis labe insignibus permisit, praemisso in ordine equo, ad respondendum, quoties citarentur, pedibus venire.*

XXIX.

ARIETARIUS.

IN hac elegãtissima Lucerna Arietarius miles arietem testudine protectum, rotisque instructum custodit, ac dirigit. Hoc tormentum, ad irati exemplum *pecoris capite se vindicantis*, a Carthaginensibus inventum fuisse tradit Ter-

tullianus cap. I. *de Pallio*; utque nomen sortitum est ab ipso usu, ita par nomini ornamentum. Joseph *de bello Judaico* Lib. III. c. 9. *Aries trabs est praegrandis, malo navis assimilis, cujus summum gravi ferro solidatum est arietis effigie fabricato, unde nomen accepit*, & paulo post, *quatit muros prominulo ferro*. Tale prorsus hoc nostrum est, nempe acuminata fronte, ut graviori impetu discussis muris, ruinam faceret.

Pluribus modis aries agebatur, quos omnes quum scitissime recenseat Vitruvius lib. x. 19. operae pretium erit integrum illius scriptoris locum, quamvis longiusculum, describere: *Primum ad oppugnationes aries sic inventus memoratur esse. Carthaginenses ad Gades oppugnandas castra posuerunt; quum autem castellum ante coepissent, id demoliri sunt conati; posteaquam non habuerunt ad demolitionem ferramenta, sumserunt tignum, idque manibus sustinentes, capiteque ejus summum murum continenter pulsantes, summos lapidum ordines dejiciebant, & ita gradatim ex ordine totam communitionem dissipaverunt. Postea quidam faber Tyrius nomine Pephasmenos hac ratione & inventione inductus, malo statuto ex eo alterum transversum uti trutinam suspendit, & in reducendo & impellendo vehementibus plagis dejecit Gaditanorum murum. Cetras Chalcedonius de materia primum basim subjectis rotis fecit, supraque compegit arrectariis, & jugis varas, & in his suspendit arietem, coriisque bubulis texit, uti tutiores essent qui in ea machinatione ad pulsandum murum essent collocati; id autem quia tardos conatus habuerat, testudinem arietariam appellare coepit.*

Haec omnia, & alia plurima ad veterem oppugnationem, atque propugnationem pertinentia, imaginibus calamo exaratis videre est in veteri MS. nostri Musei, in quo quidem quam scite, quamque ingeniose machinae plures, alioqui ignotae, expressae sint, vix explicari potest. Centum, & amplius schemata continet, trecentis, ut videtur, ab hinc annis delineata, seu potius ex antiquiori codice descripta; multa enim ex imperitia pictoris rudiusculi errata irrepserunt, quae tamen vel ab iis, qui staticae studiis initiati sunt, facile emendantur. Libri hujus exemplar ad urbis nostrae Principes Sfortiadas pertinuisse comperimus, quum

quum eorum insignia non uno in loco reperiantur, neque ambigo, ab aliquo rei militaris, & staticae peritissimo, ad aliquem ex praefatis Principibus erudiendum, concinnatum fuisse.

XXX.

CENTURIO.

CEnturionis imaginem ostendit hac in Lucerna insigne vitis, quam is ad regimen designandum manu tenet. Plin. Lib. XIV. 1. *Centurionum in manu vitis opimo praemio tardos ordines ad lentas producit Aquilas.*
Inde Lucanus Lib. VI. v. 145.

.... ibi sanguine multo
Promotus Latiam longo fert ordine vitem.

Hanc militaris potestatis notam ab Etruscis sumtam esse, unde plurima militiae instituta profecta fuerunt, primus ego animadverti. In ejus Gentis picturis, quibus vasa, quae supersunt, decoravere, nihil frequentius occurrit, quam homines, qui pallio involuti ad aram accedunt, dextera intortam vitem gerentes, qua personae decus designaretur. Spectabilia praeterea sunt apud Dempsterum Tab. LXXII. toreumata quaedam rudiori stilo elaborata, quibus forte referuntur Ducum, aut Lucumonum imagines, quae dextera hastam, sinistra vero vitem, illamque frondentem gerunt; additis inscriptionibus, in uno ex saxis, Lartis Memii, in altero vero Mutii Titi, vel Titii, nisi characteres, eo in loco valde consumpti, me fefellerint.

XXXI.

RUDIARIUS.

QUae hoc loco exhibetur Lucerna, inter militares praeter votum irrepsit, quum potius inter alias, quae ad spectacula pertinent, referre in animo habuissem: in ea enim veteranum gladiatorem repraesentari existimo, qui ru-

de donatus, muneris bene gesti testimonium ostentat. Rudis erat virga impolita, seu bacillum ligneum, quo gladiatores, quibus permissum erat a gladiatorio munere cessare, donabantur. Inde tritum illud Horatii lib. 1. ep. 1.

Spectatum satis, & donatum jam rude.

Huc fortasse referenda est alia Lucerna Sanctis Bartoli, in qua exhibentur gladiatores duo decertantes, quos inter medius certaminis Praefectus, gemina illis oblata rude, non tantum pugnam dirimere videtur, sed hoc etiam virtutis testimonio emeritos condecorare. Qui plura videre cupit, adeat Justum Lipsium *Sat. Serm.* Lib. 1. cap. 15., & Lib. 11. cap. 23. ubi de duplici rude doctissime, ut cetera, differit.

XXXII. XXXIII.

MILITES.

DUo equidem, seu Imperatores, seu Tribuni, thorace instructi in duabus hisce Lucernis exprimuntur. Nihil in illis peculiare, nisi operis decor, & stili venustas. Alter scipionem attollit, quo Consules primum, deinde Imperatores, praesertim posterioris aevi, uti solebant: hic eburneus erat, aquilamque in summitate habebat. Aquilam in Lucernae typo deesse haud miror, quum minutiora haec ornamenta, ob operis difficultatem, etiam in Trajani columna, a sculptore omissa notaverit Fabrettus *in ejus illustrat.* cap. 7. pag. 227.

Potest etiam aliquis hic repraesentari ex Imperatorum filiis, qui Principes Juventutis primum inaugurabantur, & ejusmodi habitu, virgaque insignes exprimebantur, uti nummi evincunt.

XXXIV.

VULCANUS.

FOrceps, & pileolus laconico more acuminatus Vulcanum prodit. Eadem omnino Vulcani imago occurrit

in

in nummis gentis Aureliae, nisi quod barbatus ille ibi sit, pileoque laurea ornato decoretur. Haec vero insignia, forceps nempe, atque pileolus, item coronatus, incudini imposita in nummo Carisiae gentis observantur. Numen istud ab ipsis Urbis incunabilis Romae cultum discimus ex Varrone lib. IV. *de Ling. Lat. Sabinorum*, ait ille, *linguam olent, quae Tatii Regis voto Romae sunt dedicata. Nam, ut annales dicunt, vovit Opi, Floraeque, Dijovi, Saturnoque, Soli, Lunaeque, Volcano, Summanoque.* Hujus pileoli significationem prodidit Eusebius III. *de praep. Evang.* c. II. *Vulcani simulacro humana effigie figurato pileum imposuere caeruleum, quo significarent caelestem conversionem, ubi ignis est primigenius, & ab omni faece purissimus.*

XXXV.

CYCLOPES.

Opportunus est Virgilii locus *Georg.* IV. vers. 173. ad hanc elegantissimam Lucernam illustrandam.

...... gemit impositis incudibus Aetna :
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

Cyclopes tres numerat Hesiodus *in Theogonia* e Caelo, & Terra natos.

Brontenque, Steropenque, & Argen forti animo praeditum.

Tres quoque Apollodorus Lib. I. *Bibl.* in principio. Sed Arpen tertium vocat; *Vastos Terra e Caelo Cyclopes peperit, Arpen, Steropen, Bronten.* Virgilius vero *Aeneid.* VIII. Pyracmonem substituit, v. 424.

Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesque, Steropesque, & nudus membra Pyracmon.

Horum nominum rationes prodit Servius in VIII. *Aeneid.* v. 425.

XXXVI.

XXXVI.

BACCHI PROTOMES.

SUperiori volumine observavimus, saepe in vetustis monimentis tractandis plures ejusdem typi imagines occurrere: eas enim, quae ab insigni aliquo exemplari deductae erant, artifices modo in gemmis, modo in ebore, modo in aere, aut marmore, nec raro etiam in argilla, exprimebant. Id prorsus contigit in hac Bacchi protome, quae bene utranque comparanti, eadem plane est, atque illa aerea, quae habetur apud Chausseum *Simulac. Deorum* tab. 2.; nisi quod ibi diademate caput revincitur, hic vero qua parte pampini capiti inhaerent, contortum, fortasse capillorum volumen visitur. Hic capitis ornatus, qui tribus fere assurgentibus pampinis constat, nequaquam peculiaris est Baccho. Sigilla aenea Larium, seu Geniorum Etruscorum hoc ornamento decorantur, ob eandem prorsus caussam, propter quam copiae cornu illis tribuebatur, quia nempe vim retinerent rerum omnium gignendarum, ut docet Festus.

XXXVII.

BACCHUS CORNIGER.

BAcchus in superiori Lucerna expressus est, qualis ab Ovidio IV. *Metam.* describitur:

. . . . . *Tu formosissimus alto*
Conspiceris caelo.

Hic vero corniger, ore truculento, atque minaci effingitur. Differentiam idem Poeta loco allato designavit.

. . . . . . *Tibi, cum sine cornibus adstas,*
Virgineum caput est.

Cur vero cornua illi tribuerentur docet Festus; *Cornua Liberi Patris simulacro adjiciuntur, quem inventorem vini dicunt, & quod homines nimio vino truces fiant, ut belluae*: seu, ut Physici volunt, quia quum igne genitus dicatur, flammae assurgentis apices cornibus imitetur. Hinc apud Orpheum

in

in Hymnis est ταυρόκερως, & δίκερως, taurocorniger, & bicornis; illumque *inventum in scopulis cornutum infantem* a Corybantibus fabulatur Nonnus *Dionys.* Lib. XII.

Faces ad ejus nocturna orgia referuntur, quas splendentibus taedis celebrari noctu consuevisse, notum est in sacris. Unde Phausterius appellatur a Lycophrone, quod facibus uteretur: itemque Nyctelius, quia nocte ejus sacra perficerentur, & igne lucens ab Orpheo. Hae vero taedae illi arma fuerunt, quum adversus gigantes pugnavit, ut tradidit Nonnus XLVIII *Dionys.*

Et igne pugnabat Bacchus in aera lampada jactans
Hostium interemptricem, per altigradam vero viam
Bacchiaca per se voluta currebat saliens flamma,
Membra percutiente scintilla, irruens in gigantes.

XXXVIII.

BACCHI BIGA CENTAURIS VECTA

QUum Lucerna haec idem fere argumentum contineat, quod insignis gemma Musei Carpinei, quam doctissimus Bonarrotius illustravit, nil prorsus est, quod tanti viri opibus suppetias feramus: quare liber ille adeundus est.

XXXIX.

BACCHUS ΑΚΡΑΤΟΦΟΡΟΣ.

ITa in Phigalia Arcadiae oppido vocatus est Bacchus, ut refert Pausanias *Arcad.* quasi meri portator; quo etiam nomine vas ad merum ministrandum dictum est. Hac autem appellatione nuncupare praesentem ejus effigiem non dubitavimus: siquidem ad vini inventum ostendendum ex diota in cantharum infundere vinum videtur. Adstat tigris ejus pompae socia. Rationem reddit Tibullus lib. III. eleg. *6.*

Armenias tigres, & fulvas ille leaenas
Vicit, & indomitis mollia corda dedit.

XL.

X L.

BACCHUS DOLIO INSIDENS.

VEnuſtiſſima haec Bacchi effigies ſumma artis elegantia effićta, facile ex aliquo celeberrimo ſigno expreſſa eſt. Memini ſiquidem me non abſimilem imaginem, ex antiquo exceptam exemplari, vidiſſe inter plurimas ſtatuarum icones in aes inciſas. Corona ex roſis elegantiſſima Lucernam ambit. Nihil floribus Baccho familiarius, atque diſcumbentibus. Ovidius *Faſt.* v. v. 345.

Bacchus amat flores: Baccho placuiſſe coronam
Ex Ariadnaeo ſidere noſſe potes.

Quare Ἄνθιος floridus ab Athenienſibus, & Patrenſibus dićtus eſt. Ita Pauſanias in *Achaic.* Catullus quoque *Carm.* LXIII. verſ. 251.

At parte ex alia florens volitabat Jacchus.

X L I.

GENIUS BACCHI.

BAcchi Genium teſtantur tum pampini, & uvae racemi in limbo Lucernae diſpoſiti; tum vero, quod alter ebrius alterum labantem totis viribus ſuſtinet. Nomen Genii Bacchici ſervavit nobis Pauſanias in *Attic.*. Acratus ille dicebatur, quod graece merum audit.

At quia Genii Deorum ſuorum officia exprimentes fingebantur, fortaſſe hic non Bacchi Genius exhibetur, ſed Sileni ebrii, atque cadentis, quem Genius alter regit; namque ſic fere ſemper Silenus exprimitur. Ovidius de *Art. Am.* Lib. II.

Ebrius ecce ſenex pando delapſus aſello;
Clamarunt Satyri, ſurge, age, ſurge Pater.

Ex

X L I I.

D E A L I B E R A.

BAcchi conjugem hic repraesentari existimo, quippe quae omnibus fere symbolis Bacchi viri sui exornetur. Ita Ovidius III. *Fast.* v. 515.

Tu mihi juncta toro, mihi juncta vocabula sumes;
Nam tibi mutatae Libera nomen erit.

De illa meminit Cicero de *Nat. Deor.* II. *Nostri majores auguste, sancteque Liberum cum Cerere, & Libera consecraverunt.* Vossius in v. *Delubrum* vocat eam Κόρην.

X L I I I.

L E N A.

LEnae, Graecis λῆναι, Nymphae torcularium sunt, quas tres memorat Theocritus in earum *Idyllio*; dictae a ληνὸς torcular; unde ληναῖος Bacchus vocatus est, λήναια festa bacchica. Ejus itaqne insigne gestat, amphoram vino reponendo aptam. Ipsa coronata est; capilli vero soluti ad humeros usque dependent. Sic Bacchas describit Ovidius *Met.* IV. v. 6.

...... crinales solvere vittas,
Serta coma, manibus frondentes sumere thyrsos
Jusserat.

X L I V.

B A C C H A T Y M P A N I S T R I A.

BAccha aestro Dei sui concita, velum turpiter vento extollente, thyasum agit, & psallit, ac tympanum manu percutit. sic apud Ovidium *Met.* IV. v. 29.

Femineae voces, impulsaque tympana palmis.

Hoc fere gestu Bassaridem in pugna adversus Indos describit Nonnus *Dion.* XIV.

 Alia

Alia vero in manibus detenta ſaltu rabido
Manibus circum pulſans graviter trementia dorſa bubuli corii.

X L V.

B A C C H I P O M P A.

PLura ad Bacchi pompam ſpectantia in hac Lucerna obſervantur. Miniſter (fortaſſe Ampelus) nudus reluctantem arietem totis viribus trahit. Hoc inter myſteria Bacchi interfuiſſe ſcribit Plutarchus *de Cupid. divit.* ubi Bacchanale deſcribens ait: *tunc aliquis caprum trahebat*. Sidonius vero *Paneg.* VII. non caprum, ſed hircum tractum docet. *Ducebat olidae marem capellae:* & Virgilius *Georg.* II. ver. 395.

Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram.

Parerga circum diſpoſita orgiis alludunt. Cymbala loro ſuſpenſa pulſari ſolita in ejus comitatu refert Nonnus *Dionyſ.* XIV.

Cymbala quatiens graviter ſonantia duplici ferro.

In Bacchanalibus antiquis frequenter obſervantur; ita & tibiae, quae diſpares apparent. Eas inter Bacchi myſteria deſcribit Herodotus in *Euterpe*: *Praecedit autem tibia, atque illae cunctantes ſequuntur.*

Thyrſus, circa quem myſticus ſerpens volvitur, proxime ad pedum accedit. Ne tamen id temere a ſigillatore factum ſuſpicemur, animadvertere oportet Paniſcorum ſupellectilem in orgiis quoque frequenter adhibitam: ex quo enim coeperunt Satyrorum imagines in prodigioſis iis ſacris adhiberi, eorum item inſignia in eiſdem religio haud reſpuit.

Herma quoque Bacchica in hiſce toreumatibus ſaepiſſime occurrit: nam illam circumferri ſolitam tradit Herodotus *in Euterpe: Pro phallis excogitarunt imagines, cubiti magnitudine, quas circumferunt mulieres per agros.*

Figlinae nota literis extantibus eminet, quibus ex officina Flavia, quae alioquin nota eſt, elegantiſſimam Lucernam prodiiſſe docemur.

XLVI.

XLVI. XLVII.

SILENI.

SAtyri ridentis protome, scitissimi artificis opus, prominet in Lucerna Tab. XLVI.; nebride ille ex humero dependente insignitur. Satyros, & Faunos Bacchi sectatores, scriptores fere omnes tradunt, quos inter Orpheus *in hymno Sileni*. Hinc Ovidius IV. *Met.* v. 25.

...... *Bacchae*, *Satyrique sequuntur*.

Sequentis Lucernae typus Faunum refert fistula canentem, subnixum ingenti pedo, qualem eodem loco descripsit vers. 26.

Quippe senex ferula titubantes ebrius artus
Sustinet.

Faunum similem humanis pedibus, auribus vero caprinis fistulam inflantem refert Bonarrotius pag. 252. *Musei Carpinei*.

Fauni caput elegantissimum videre est in Lucernae, ut puto, operculo, quod unicum ad me hactenus delatum est. Constat ex argilla nigerrima, assurgente sinistrorsum manubriolo perforato.

XLVIII. XLIX.

FAUNI.

QUi veterum monumentis evolvendis operam navant, ii frequenter toreumata offendunt fictilia, optimum plerumque artificem nacta: erant enim prolusiones quaedam, quas sibi sculptores proponebant, antequam ad marmora elaboranda manum admoverent, uti ex Plinio colligimus, qui Lib. XXXV. cap. 12. ait, *venisse in tantum plasticae artem*, *ut nulla signa*, *statuaeve sine argilla fierent*, *& Praxitelem*, *qui plasticam matrem statuariae dicebat*, *nihil unquam fecisse*, *antequam finxisset*. Ex optimis ergo exemplaribus, quae sibi sculptores in marmore exprimenda proposuissent, typis formatis, innumera ectypa e-

ducta sunt, quae musea omnia exornant. Ex his plura in museo Arditio, Olíverio, & nostro asservantur: plura etiam in Baldassinio, quae nobilium aedibus exornandis inservisse argumento est, quod deaurata fuisse cognoscantur.

In primo fragmento alter e Silenis vinum ex uva exprimit. Fortasse Bacchus ipse hic exprimitur, qui aliquando hirsutus expressus est: ita Cornutus *in Satir.* 1. Persii. *In Graecia duae fuerunt Liberi patris statuae, una birsuta, quae dicebatur Briseis, altera levis, idest, sine pilis, quae dicebatur Lenaeis.* Alter vero ficubus, ut ego quidem arbitror, redundantem cistam attollit. Hoc ad orgiorum mysteria pertinebat. Plutarchus *de Cupid. divit.* Bacchanale describens, haec refert. *Sequebatur alius calathum ficis plenum gestans, tum aliquis caprum trahebat.*

In sequentis tabulae toreumate, cujus alterum ectypum Urbini olim vidi in aedibus Cl. Fabretti, eadem mysteria fere referuntur, nisi quod Silenorum alter utrem vini elevans seni ostentat.

L.

TROPAEUM BACCHI.

GRande tropaeum Satyri Baccho eorum duci suspendunt, Tragocranium; capri nempe immolati nudum caput; at mole tam impari, ut in eo artificem lusisse nullus dubitem. Cur Bacchi odia caper meritus sit, caussam affert Virgilius *Georg.* II. v. 376.

> *Frigora nec tantum cana concreta pruina,*
> *Aut gravis incumbens scopulis arentibus aestas,*
> *Quantum illi* (viti) *nocuere greges, durique venenum*
> *Dentis, & admorso signata in stirpe cicatrix.*
> *Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris*
> *Caeditur.*

& Martialis Lib. XIII. 39.

> *Lascivum pecus, & viridi non utile Baccho,*
> *Dat poenas, nocuit jam tener ille Deo.*

Huc referenda erat capra, quae sub vite latitans in fragmen-

to

to Tab. LVI. Pisauri in domo mea reperto Nasonis minas non expavit.

Rode caper vitem, tamen hinc quum stabis ad aram,
In tua quod spargi cornua possit, erit.

LI. LII.

OSCILLA BACCHICA.

Virgilius *Georg.* II. v. 386. festa a Satyris in honorem Bacchi peracta ita describit,

Versibus incomtis ludunt, risuque soluto:
Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis:
Et te Bacche vocant per carmina laeta, tibique
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.

Duo igitur personarum genera in sacris Bacchicis adhibita esse intelligimus, alterum, quo os, & caput contegerent, sed ore patulo, quales larvae scenicae fuere, ut libera voce ejulatus, & carmina illa incomta emitterent, quorum plura exemplaria Lucernae sequentes suppeditabunt; alterum vero, quod humana ora imitaretur, & quod, veluti anathemata, sive donaria, Baccho dicaretur. Ad hoc pertinuisse puto duas has bacchantum effigies, quae ore clauso primo usui ineptae erant; harum postrema id pene singulare, ac notatu dignum praefesert, ut ex vitta, qua caput cingitur, lemnisci pedes tigridis referentes dependeant.

LIII. LIV. LV. LVI. LVII.

LARVAE.

Cur Larvae scenicae Baccho conveniant, supra indicavimus. Accedit, quod ille habitus fuerit comoediae, & poesis dramaticae auctor, uti pridem notavit Chaussaeus Mus. Rom. *de Bullis*.

Parergi loco singulis Lucernis Bullas duas fictiles subdidimus, paris cum exemplari magnitudinis, in quibus Baccha-

charum, Silenorum, Satyrorumque horrendae ut plurimum imagines referuntur. Ex his plures Romae jam tum adolescens collegi, ceteras ad me amantissimus Joannellius ex agro Tuderte collectas transmisit. Prominent in his veluti acumina retrorsum perforata, uti scirpo, vel filo transfadigi posse videantur. Scrutanti mihi horum signorum notas, in mentem venit bacchantium humilioris notae vittas, corollas, & serta potuisse illis exornari, quum praecipue in eis veteris rubricae signa subsistant; plane ad instar gemmarum, quas in Bellonarii vestitu animadvertit, atque illustravit inter Donianas Inscriptiones Cl. Gorius. Profecto illam, quae Tab. LVI. relata est, quum quatuor in partibus pertusa sit, ad hujusmodi usum aptatam fuisse dubitari vix potest.

Postrema eadem elegantissimi operis Lucerna Tab. LVII. tibias, crotalos, & syringam, Bacchica instrumenta, exhibet; cum his cithara quoque connumeratur: in ejusdem enim Bacchi orgiis omnimoda musicalia instrumenta intervenerunt, nec injuria; Musas enim aliquando cum Baccho peregre profectas narrat Diodorus Siculus Lib. III. ac percelebris est opinio Macrobii, imo & Virgilii, qui Bacchum eundem esse cum Sole contendunt. Quapropter de Baccho memoratus Maro canit:

...... Tu formosissimus alto
Conspiceris caelo.

LVIII. LIX.

POMONA.

Pomonae imaginem duabus hisce Lucernis contineri existimo. Prima enim calathum fructibus refertum capite gestat, pomumque dextera manu tenet. Altera vestis sinum pomis onustum ostentat, encarpis ex frondibus, fructibusque concinne efformatis, undique circumdata. Calathos, & modios, quorum par erat ratio, & mysterium, Deorum capitibus promiscue impositos observavit Bonarrotius ad num. Getae I. *Musei Carpinei*, qui eorum originem

Digitized by Google

nem ductam putat a rudi illo primaevae sculpturae instituto, quo super Deorum capita aequam aliquam, & planam partem relinquebant ad columellae formam, ut donaria, & libationes, quae super ea simulacra deponi consueverant, commodius consisterent. Arte demum adulta, pars illa ad venustatem in modii, seu calathi speciem concinnata fuit, donec hoc capitis decus abiit in signum divinitatis. Fortasse non casu, sed consilio hoc gestamen quorundam Deorum capitibus addictum est, uti per illud fruges, & poma significarent, quibus hominum alimentum ab iis naturae praesidibus impertiri demonstraretur. Quapropter Aegyptii, quibus hoc attributum magis commune fuit, Isidi praecipue, atque Serapidi illud imposuerunt, ut notum est.

Hujusmodi simulacrorum ornamenta Etruscis fuisse ignota, conjicere licet, quod in nulla adhuc, seu pictura, seu sculptura illius gentis apparuerint. Ab Aegyptiis vero ad Graecos, & Romanos transiere, inter quorum numina Genius hoc symbolo insignitur; item Pan, cujus marmoream imaginem ex aedibus Vallensium edidit inter statuarum icones Eques Maffejus. Alterius quoque muliebris statuae mole colossea truncus deformatus, qui, ut memini, in cavedio Farnesiano Romae jacebat, prominentem calathum interne vacuum capite gerebat; ut vel pomis, vel frugibus, vel denique mysteriorum ineptiis continendis, ita effictum esse videretur. Cererem, ni fallor, referebat. Horum vero omnium par erat ratio, non secus, atque in Aegyptiis, ut eis modius attribueretur. Encarpi inter primaeva Deorum donaria reputantur, quum antiquiora Deorum sacrificia frugibus, ac terrae fructibus perficerentur. Pomonae autem pomorum praesidi, jure patrocinii conveniebant eo prorsus modo, quo coronam pomis efformatam Vertumno offerri ab olitoribus tradidit Propertius Lib. IV. *Eleg.* 2. v. 17.

Insitor hic solvit pomosa vota corona,
Cum pyrus invito stipite mala tulit.

LX.

L X. L X I.

P R I A P U S.

HOrtorum custos, & tutela Priapus inter pomiferas arbores, adolescentuli specie, poma tuniculae sinu collecta offerens, legem edicere videtur, quae in obsceno carmine legitur.

Quod meus hortus habet, sumas impune licebit,
Si dederis nobis, quod tuus hortus habet.

In altera Lucerna Satyrus veteranus, atque deficiens ingentem phallum humeris bajulat, atque ita sub onere fatiscit, uti se tanto ponderi imparem esse prae aetate fateatur. Vidi olim delineatum ex museo Burghesio Mutini simulacrum, humeris colligatum phallorum bajulans fasciculum. Si quis vero minime probaverit hasce imagines ad Priapum pertinere amandet illas, ut libet, ad foeda orgiorum mysteria, inter quae Phallophori, turpes illas imagines deferentes, connumerantur, uti refert Suidas.

L X I I.

T E R M I N A L I A.

APprime hic congruit illud Ovidii *Fastorum* II. v. 18. ubi Poeta de Termino loquens, ajt.

Te duo diversa domini de parte coronant,
Binaque serta tibi, binaque liba ferunt,

Eundem morem suspendendi Termino florea serta indicavit Tibullus Lib. I. *Eleg.* I. v. 17.

Nam veneror, seu stipes habet desertus in agris,
Seu vetus in trivio florea serta lapis.

Neque ideo tamen negaverim Priapum a matronis in hac Lucerna coronari; siquidem ipse Priapus testatur:

Mihi corolla picta vere ponitur.

Ne, quae in obsceno carmine de Telethusa habentur, repetamus.

LXIII.

LXIII. LXIV.

GENIUS DOMESTICUS.

IMagines adolescentium pincernae habitu efformatorum, quae aeneae passim in Museis occurrunt, atque vulgo Pocillatores audiunt, peculiari dissertatione Joannellio meo inscripta, quaeque brevi in lucem proditura est, explicavimus, neque in illis quidquam contineri, nisi domestici Genii imaginem comprobavimus. Multa ibi de eorum religione, atque cultu disseruimus, quae, ne hic frustra recoquantur, consulto praetermittimus. Imagines vero, quas modo proferimus, in eorum censu esse reponendas, minime dubitamus, respondentibus undique symbolis.

Hic noster, tanquam festo die coronatus apparet; nam hujusmodi coronae decus capiti ejus festo die imponebatur, illo, inquam, die, quo quisque natalis sui solemnia concelebrans proprium Genium profusius venerabatur. Hinc Tibullus Lib. II. *eleg.* 2. *in Cerinthi natali* ita precatur v. 5.

Ipse suos adsit Genius visurus honores,
Cui decorent sanctas mollia serta comas.

Vinario vase demum, & floribus ornatus adest, quibus ipsum summopere delectari reputabant. Horatius *Epistolarum* Lib. I. epist. I. vers. 146.

Tellurem porco, Sylvanum lacte piabant,
Floribus, & vino Genium memorem brevis aevi.

In sequenti Lucerna Genius vinum in mensam effundit. De hac religione fusius tractatum est in praedicta dissertatione, quo in loco antiquorum mensas admodum parvas fuisse, uti haec Lucerna ostendit, indicavimus. Praesertim vero Etruscarum picturarum exemplis confirmavimus, antiquiores mensas vix uni catino sustinendo pares fuisse, constante adhuc primaeva victus simplicitate, quae successiva illa sibi succedentia ferculorum nomina, atque epulas epulis imminentes execrabatur.

Digitized by Google

L X V.

C O M U S.

COmi imaginem ex Equite Maffeio protulit Montefalconius. Verum ea, non Comum, sed Hymenaeum repraesentari, nemo ibit inficias, qui Tabulam XXXVIII. Tomi I. operis nostri inspexerit, quae eandem ipsam imaginem, eodemque ipso habitu, symbolisque exhibet, addito praeterea in Lucernae disco librali asse, qui rem in aperto ponit. Par erat ergo, ut nostra Lucernarum supellex, quae veram Hymenaei imaginem detexit, suam quoque Como restitueret, ut in posterum in Deorum censu ipse quoque appareret; quod Lucerna elegantissima, quam hic proferimus, praestabit. In ea enim Comum convivii Deum exhiberi haud levibus argumentis ductus existimo. Nam quum Diis propriorum officiorum attributa addiderint Veteres, recte facem, quae Genio alioqui minime convenit, illi subjecerunt, & vini amphoram; quum haec omnia Como conveniant, quem Philostratus *in Imagin.* 3. quum describat, ait in ejus militia auctorari juvenes, qui coronati noctu cum facibus, & musicis instrumentis, vino redundantes ad amicarum fores procaciter lasciviebant. Nomen illi a Κῶμος, protervia, lascivia, saltatio, &c.. Unde Varro Lib. VI. L. L. deducit comessationem, & comoediam. Hinc Crepalocomus ebriorum hymnus ex Aristophane *in Ranis*.

L X V I.

F O R T U N A.

NOtandum sane Fortunam cum Diana confundi ab Orpheo in ejus hymno. Eam enim, quam τύχην vocat, appellat postea Ἄρτεμιν ἡγεμόνην, Dianam ducem; cujus sententiae rationem eam fuisse puto, quod Fortunam nil aliud esse putarent, quam astrorum, & ipsius Lunae influxus,

fluxus, unde inopinati eventus procederent.

Hanc sedentis habitu quandoque effingebant, quo ejus perennitatem sibi augurabantur. Talis in nummo Commodi observatur, addita epigraphe FORTUNA MANENS.

LXVII.

FORTUNA STANS.

FOrtunae stantis signum ita describitur a Pausania *in Corinth. Fortunae signum alto statu*. Quod scriptor adnotavit, quia sedentis habitu plerumque fingeretur. Hoc tamen typo a Romanis frequentius exprimebatur, praesertim in nummis. Duas etiam Fortunas venerati sunt Veteres, bonam unam, malam alteram; inde in nummo Rustiae gentis Fortunae Antiates duplici simulacro repraesentantur. Sed & tres Fortunas illos coluisse evinci potest ex nummis inferioris aevi, in quibus sub triplici imagine *Fata* exhibentur; siquidem fata cum Fortuna saepe ita confunduntur, ut discerni vix possit, fatum esse de maximis, & publicis, fortunam vero de privatis rebus.

Duo cornucopiae fructibus omnis generis plenae quandoque Fortunae, quam cognomento felicem nominabant, quandoque Concordiae tribuebantur, uti Bonarrotius notavit ad nummum VII. Commodi, & XV. Philippi.

LXVIII.

SERPENS.

SErpentem pervetustum divinitatis symbolum Aegyptii obtruserunt, a quibus ceterae nationes errorem ebiberunt, & in ejusmodi insaniam prolapsae sunt, ut quod symbolum olim fuerat, verum Deum esse existimarent, uti tradit Vossius *de Idol.* Lib. IV. c. 63. Inde processit ut Babylonii summo cultu eum venerati sint, quem sustulit Daniel; atque ut a Romanis sub serpentis specie Genius universae naturae Deus cultus fuerit: inter cujus munera

quum valetudinem in primis reputarent, factum puto, ut Saluti Deae, atque Aesculapio serpens potissimum tribueretur. Serpenti igitur, sive Aesculapii, & Salutis Genio, sive ut alteri peculiari Deo, cui propriam divinitatem attribuerent, pene semper pateram libandam apposuerunt; proinde frequentior Salutis typus fuit, mulier serpenti ex ara prodeunti libum porrigens. Hic vero caput erigit, & altari, in quo patera stata est, rictum admovet.

L X I X.

AESCULAPIUS, HYGIA, TELESPHORUS.

HAec tabella marmorea, ut opinor, voto suscepto alicui templo suspensa in acceptae salutis testimonium, in agro Tuderte prope villici lectulum servabatur, qui sub illa ethnicarum imaginum triade, Sacrae Familiae, quam Christiani omnes impense veneramur, simulacra verebatur. At Jovannellii mei monitis excitatus tabellam reprobavit, quae Museo meo addita est.

De hoc trium Deorum nexu pauca admodum dicenda supersunt, quum illum luculenter illustraverit Bonarrotius ad nummum L. Veri II.. Corona laurea, qua totum opus concluditur, peculiari religione Aesculapio sacra erat. Festus: *Laurea coronatur, quod haec arbor plurimorum sit remedium*. Fortasse etiam laurus illi attributa est in memoriam Apollinis genitoris.

Peculiare sane est Aesculapium sinistram panno obvolutam gerere, quod etiam in altero Deae Salutis typo observabimus Tab. LXXIII. neque hoc graeci pallii, quo velabatur, proprium erat, nam in nummo majoris moduli Epidauriorum Juliae Mesae inter Farnesianos sinistram exsertam gerit; manusque ejus nudas commemorat simulacrum illius describens Pausanias *in Corinth.*. Imo Ovidius *Metam.* XV. ejus imaginem describens, qualis in Aede Epidauri colebatur, ait.

..... baculumque tenens agreste sinistra,
Caesariem longae dextra deducere barbae.

Qua-

Quare in tabella nostra Romanae religionis mysterium contineri puto, atque ob eamdem rationem, qua Fides manus opertas habet, sinistram Aesculapio velatam fuisse.

Hygia globos tres, sive pharmacorum pilulas gerit. In arca etiam Cypseli feminarum imagines fuisse iisdem symbolis insignitas constat, uti refert Pausanias *El. prior. Atque feminae, cum pistillis pilas praeferunt, medicamentorum artem calluisse arbitrantur*. Quo argumento fretus sigilla quaedam Etrusca, quae manu pilas ejusmodi continent, Deae Saluti, quam *Juvalitiam* appellabant, ego autem Valentiam, seu Valetudinem sum interpretatus, fidenter assigno.

Telesphorus capiti modium impositum gerit. Gestamen istud, de quo nonnulla tetigimus Not. LVIII., Diis illis tribuebatur, quorum beneficio vitam ali, servarique reputabant, quod salutari huic Deo apprime conveniebat.

L X X.

SALUS IN LECTULO JACENS.

Reclinata in lectisternio Salus pateram porrigit, veluti sumtura de sacris epulis, quae in tripode adstante afferri contingeret. Pendet e sponda Telesphori cucullati imago, non modo ut socii, verum etiam ut officii sui administri.

Deorum imagines in lectisterniis reclinandi institutum religiosissimum putabatur. Quippe, ingruente periculo, nihil sanctius, nihil augustius fieri posse crediderunt, quam Diis per pulvinaria, lectulosque in ipsis templis dispositis epulas apponere. Morem explicat Livius Lib. v. ad an. 336. *Tristem hiemem gravis pestilensque omnibus aestas excepit. Lectisternio tunc primum in urbe facto, per dies octo Apollinem, Latonam, ac Dianam, Herculem, Mercurium, atque Neptunum tribus, quam amplissime tunc apparari poterat, stratis lectis placavere. Privatim quoque hoc sacrum celebratum est*. Libro quoque VII. memorat anno 390. pacis Deum exposcendae caussa, tertio tunc post conditam Urbem

bem

bem lectisternium fuisse, ludi tunc primum ex Etruria acciti. Quanquam vero priore illo aevo lectisternia adeo rara fuerunt, ut illorum in fastis mentionem habitam fuisse videamus, posterioribus tamen seculis, ut idem recenset Lib. XXXVI. in quibusdam fanis majori anni parte fieri consueverunt.

Stratis igitur sumptuosissimis lectulis Deorum simulacra more procumbentium in illis disponi solebant. Servius *in Georg.* III. *Pulvinar, lectulus, in quo Deorum statuae reclinabantur*. Epulae vero, quae illis erant appositae, olim a Sacerdotibus consumebantur; hinc in Saliari

Omnia dapatilia comisse Jani Cusiones.

Anno vero Urbis 554. primum III - viri Epulones facti sunt, C. Licinius Lucullus, P. Manlius, qui legem de creandis his tulerat, & P. Porcius Laeca, uti refert idem Livius Lib. XXXIII. cap. 42., quorum munus erat sacra haec procurare; deque illis, utrum rite, nec ne facta forent, sententiam dicere.

Quod si placet in hac tabella votivum donarium agnoscere, cum aegrotae mulieris imagine, liberum cuique esto judicium, quum nihil vetet in re dubia alterutrum reputare.

LXXI.

SALUS JACENS CUM SERPENTE.

Exiguum hoc simulacrum Salutis fictile, quod ex numero anathematum fuisse reor, cum praecedente consonat, quippe in pulvinari reclinata jacet, qua solemni caerimonia Deos sibi magis propitios, pacatosque fieri Veteres autumabant. Serpenti insuper ex patera libum porrigit. Hoc ferme modo Salus in lectisternio jacens exprimitur in Numismatibus Farnesianis maximi moduli Neronis, quae tamen ad quartum seculum pertinent, quum ex iis sint, quae *crotoniati* appellant.

LXXII.

L X X I I.

SALUS SUPER PEDIS FIGURAM RECLINATA.

FOrte hic Ilithya, five Lucina refertur, quae fuper gigantei pedis imaginem, lectuli loco, jacens, veluti dolens oranfque, non fine tamen majeftate, parientis anguftias exprimit. Pes, cui, pulvinaris loco, infiftit, Ifidi, feu Lunae, quae eadem, ac Lucina erat, uti veterum monumentis collatis, atque illuftratis probavit Fabrettus Infcriptionum Cap. VI. facer erat. Proinde haud mirandum eft Lucinam ipfam rei fibi facrae infiftere, ac veluti in lectifternio recubare.

Sed quia in his Monumentis illuftrandis, quae certam aliquam, atque indubiam fui notam non fervant, difficile eft pedem figere, & indubitatam ferre fententiam; liceat mihi fufpicari parientis feminae votivam imaginem hic repraefentari, ac proinde inter ea anathemata cenfendam effe, quae voti compotes feminae Deorum fanis fufpendebant. Liberum fit cuique judicium; nobis quid fine infcitiae nota dici poffit indicaffe fufficiat.

L X X I I I.

SALUTIS ANATHEMATA PEDES VOTIVI.

FIctiles pedum imagines, non Lunae tantum, fed Saluti etiam dicatas fuiffe argumento funt innumerae illae, quas ex Luco facro Veterum Pifaurenfium, ubi inter ceteras ara Salutis exftabat, erui obfervavimus. Accedit in noftro hoc anathemate ferpentis figura, quae in patera pedi fuperimpofita libamen fufcipit, obvium Salutis fymbolum; ex quo commonemur nullam cum aegritudine ex morfu ferpentis inflicta affinitatem haec figna confervare.

Itineris alicujus faufte expliciti memoriam continet altera imago pedis, addita epigraphe. *Fauftos redire*. Fortaf-

fe

se gemini pedes fuere, in quorum dextero boni ominis formula huic superiori respondebat *Faustos Ire*, utraque enim occurrit in marmoribus. Capricornus inter faustioris fortunae omina sumtus fuit, utpote

.... In Augusti felix qui fulserit ortus,

ut canit Manilius II. 499.. Quare Suetonius in ejus vita c. 94. *Tantam fiduciam sui Augustus habuit, ut thema suum vulgaverit, nummumque argenteum nota sideris Capricorni, quo natus est, percusserit*. Itaque feliciter coepti itineris fauste complendi, ac fortunati reditus velut omen sumi jure potuit.

Sed felicius etiam omen per Capricornum significari dicendum erit, si Macrobium audiamus Lib. I. c. 12. *in Somn. Scipionis*. *Capricornus*, ait ille, *Deorum porta est, quia per illum animae in propriae immortalitatis sedem, & in Deorum numerum revertuntur*.

LXXIV.

CANDELABRUM VICTORIAE.

AVulsa superiori Lucerna, ipse pes candelabri superstes Victoriam gradientem exhibet, quae humero infixum hastili tropaeum gestat: ac tam modica mole exuviae illae sunt, si comparentur staturae Victoriae, ut haec fere sextuplo procerior humana mensura videatur. Namque hoc augustum, atque admirandum de Diis suis ferebant antiqui, ut gigantea mole, quandoque etiam prodigiosa, illos esse dictitarint. Ita apud Tacitum II. *Curtio Rufo oblata est species ultra modum humanum*. Quod confirmat Plinius *Epist.* Lib. VII. XXVII. *Offertur ei muliebris figura, humana grandior, pulchriorque*. Et Suetonius *in Claud.* c. I. ait Drusum *hostem insequi non prius destitisse, quam species barbarae mulieris humana amplior victorem tendere ultra sermone latino probibuisset*. Ita Neptunus apud Homerum Iliad. N. tribus passibus a Samo in Aegan pervenit: rursumque talem clamans emisit vocem in Iliados Ξ. v. 127. qualem novem, aut decem millia armatorum elevarent. Idem fere de

de Marte commentus est *Iliad.* E. v. 1059.

L X X V. L X X V I.

VICTORIA GRADIENS CUM PALMA, ET CORONA.

INgentem palmam altera manu sustinet Victoria in duabus hisce Lucernis, a quarum magnitudine eximia Palmarem Deam vocat Apulejus *Metam.* Lib. 11. . Porrigit autem altera coronam, quam ipsa victorum capiti inserere putabatur. Sic Ovidius *Tristium* 11.

Ponat & in nitida laurea serta coma.

Notandum discrimen est, quod inter duas has Victoriae imagines intercedit; altera enim dextera sertum gerit, altera vero sinistra. Id autem incauti sigillatoris incuriae tribuendum puto, qui in typo lauream quidem in dextera aptavit Victoriae, nequaquam cavens in ectypo contra prodituram. Hujusmodi sphalmata quaedam animadvertimus superiori volumine ad Tab. XVI.; ante nos vero Fabrettus *ad Tabul. Iliacam* p. 316. *Imagunculae omnes recte olim in suo ectypo excavatae inversam, & contrariam formam assumserunt. Visitur namque, si bene memini, Pax laeva manu face subdita arma incendens; Abundantia dextera cornu Amaltheae ferens, sinistra aliquid innuens; Flaminica pateram super ara laeva pariter invertens; & muliebre aliud simulacrum huic Flaminicae ramum sinistra porrigens: alioqui enim vix credibile esset, quod vasculum, ceteroqui consumatissimae artis, transmutans dextera laevis, sponte sua opifex eo pacto deformasset.*

L X X V I I.

VICTORIA GLOBO INSISTENS.

DUbiam vocavit Victoriam Ovidius *Metam.* Lib. VIII. quod, bello furente, ambigua inter utramque partem recta lance pendere videatur.

Digitized by Google

Inter utrumque volat dubiis Victoria pennis.

Talis profecto ea est, quam in hac Lucerna expressam videmus, in neutram partem inclinata, *nudo* praeterea *suspensa pede*, ut ait Prudentius contra Symmachum Lib. II. globoque insistens, ut suum versatilem, ac volubilem statum indicaret; atque ut orbis dominam, *omniumque superatricem*, ut eam appellat Orpheus in ejus hymno, sese ostenderet.

Hanc propemodum Victoriae effigiem describit Apulejus L. II. *Metam. Atria longe pulcherrima columnis quadrifariam per singulos angulos stantibus attollebant statuas Palmaris Deae; facies quaqua pinnis explicitis sine gressu pilae volubilis, instabile vestigium plantis roscidis decitantes, nec ut maneant inhaerent, & jam volare creduntur.*

LXXVIII.

VICTORIA CUM SYMBOLIS.

Victoriam novi anni auspicatissimum numen, & officiis omnibus, quae tunc exordium sumebant, felix initium facturam in altera Lucerna symbolis ornatissima volumine priore ostendimus. Idem forte argumentum respicit Lucerna praesens, quae pluribus ex iisdem parergis, quibus ea Lucerna decoratur, ornata est; glande nempe, symbolo diuturnitatis; laurea, quam foribus suspendebant; denario demum Romae capite insignito; de quibus nihil dicendum restat, quum omnia fere in notis ad dictam Lucernam expenderimus.

LXXIX.

VICTORIA INTER CAPTIVOS.

QUum Romae triumphorum solemnia celebrarentur, artifices quoque in suis operibus ipsa communis laetitiae signa exprimere consueverunt, videlicet ipso populi genio sese undique manifestante; proinde mirum non est, si tam obvia Victoriarum testimonia in minutulis hisce

co-

coctilibus, imo in lateribus, & tegulis reperiantur. Quid vero non tentasse Romam prae gaudio gestientem opinabimur, quando Dacicae Victoriae, omnium celeberrimae, gaudia celebrabantur? quum vel in pluribus ex Lucernis Musei nostri illius festivitatis non obscura signa deprehendantur. Huc, ut puto, referenda est praesens Lucerna, ubi gemini ejus gentis captivi expressi cernuntur, eo fere habitu, quo marmorei illi, qui ex arcu Trajani, unde basilica ejus claudebatur, una cum praecipuis ornamentis in arcum Constantini Magni translati fuerunt.

Media Victoria raro sane exemplo nullam coronam profert, sed utraque manu geminam sustinet palmam. Ita fortasse repetita felicibus praeliis maximae illius expeditionis tropaea indicata sunt; seu potius duplici ea palma cuncta terrarum optimi Principis victoriis plena indicantur; eodem prorsus modo, quo Augustus, ut pacem universo orbi impertitam significaret, globum in nummis signavit inter duos olivae ramos consistentem, uti recte observavit Bonarrotius ad nummum Probi v. *Musei Carpinei*.

L X X X.

VICTORIA TRAJANI.

SEquentes Victoriae Caesarum caracteribus insigniuntur, quarum prima *Trajani* nomine nobilitatur. Inde ex iis illam esse putamus, quae vel ad urbem illuminandam, occasione Dacicae Victoriae, vel ad universi populi genium formatae sunt.

Victoriae eo gestu pingebantur, quo omnia pene triumphi officia, & partes exprimerent. Bigas quandoque, & quadrigas ducunt, ut in nummis, toreumatis, atque gemmis. Triumphantes coronant, captivos calcant, spolia gerunt, sacrificia pro felici rei eventu peragunt, taurum immolant, vota nuncupant, clypeos denique victoris nomine insignitos attollunt. Mos rerum, virorumque illustrium monumenta clypeis positis celebrandi traditur a Plinio Lib. xxxv. c. 3. & pluribus illustratur a Bonarrotio ad

Nummum 3. Antonini Pii *Musei Carpinei* . Exempla vero plurima nummi suppeditant , in quibus Victoriae clypeis titulos inscribentes adnotantur .

LXXXI. LXXXII.

VICTORIAE CUM CLYPEO.

VOtorum Quinquennalium , ac Decennalium originem repetit Dio Lib. 53. ab Augusti temporibus : quum enim ille septimo suo Consulatu de Imperio dimittendo in Senatu egisset , Senatu vero reluctante , in decennium prorogatum Imperium illi fuisset , inde in quinquennium, iterumque in aliud ; factum est , ut singulis quibusque quinquenniis vota pro Principis , atque Imperii incolumitate susciperentur , iterumque suscepta solverentur . Additque idem scriptor ad suam usque aetatem (floruit sub Alexandro Severo) adhuc morem illum viguisse .

Vota Quinquennalia Antonini , quae tab. LXXXI. memorantur, si suscepta esse intelligamus , ad Imperii sunt referenda initium , nempe ad ann. Urbis 891; si vero soluta , quum Decennalia susciperentur , ad annum 895. Torquato , & Herode Attico *Coss.*

Hoc Votorum monumentum attollunt geminae Victoriae ; quum enim , uti priori volumine , atque hic rursus observavimus , Victoriae , tanquam numini faustissimo , rerum exordia , & annorum initia tribuerentur , eadem ratione primordia quinquennii illi dedicata fuerunt .

Vota suscepta pro alicujus Imperatoris incolumitate memorat Lucerna tab. LXXXII. , quae fortasse ex iis est , quae ad Urbem exornandam in ea celebritate formabantur : neque futilem fortasse temporis conjecturam deducimus a subscriptione figulinae MAXIM , rudi stilo exarata , quae Maximiani Aug. nomen indicare potest , cujus aetatem , atque inclinatam jam sculpturae elegantiam testatur Lucernae minus elegans artificium .

LXXXIII.

LXXXIII.

VICTORIA IN CORONA QUERNA.

TAbula haec vitrea unius fere palmi altitudine conspicua eo utique pretiosior, quo integrior ad hanc usque aetatem pervenit. Decidit tantummodo ex ea extimus ille picturae cultus, quo, ut puto, decorabatur: namque universa illius superficies ita scabra, & rudiuscula superest, ut aliquid excidisse omnino evincatur. Non pauca ejusdem materiae confracta opificia ad manus meas pervenerunt, ex quibus tota exterior facies aufugerat, quae vividioribus coloribus, ad venustatem operi comparandam, exculta erat. Ex quo suspicari licet non omnia vitrea opera encaustice depingi consuevisse; illa enim, quamvis confracta, colorem constantissime retinent; sed multa etiam, remoto igne, viliori quodam pigmento ornata fuisse, quod temporum injuriae nequaquam resisteret. Id & in Lucernarum rubrica frequenter observamus, subsistente adhuc in plurimis, ut perfricando vividior rubescat, fugiente in aliis, & quae penitus lota evanescat.

Ansulae utrinque perforatae clare evincunt usum hujus tabellae fuisse, ut alicui sacrae aedi, veluti anathema votivum suffigeretur. Notae vero AA. NN. Victoriam aliquam duorum Principum una imperantium forte indicant, pro cujus felici eventu miles aliquis, aut cliens vota nuncupaverat: cujus officii exempla etiam in marmoribus occurrunt. Quorum autem Augustorum hic mentio fiat, obscurum. Urgent plura, ut credam in hac Lucerna fortasse M. Aurelii, & L. Veri Victoriam aliquam designari: siquidem in eorum nummo majoris moduli *Musei Carpinei*, in cujus antica Augustorum fratrum capita conspiciuntur, in postica Victoria gradiens cernitur, cum titulo *Victoriae Augustorum*. Spolia barbarica sunt, sed Britannica ne sint, an Germanica, an Partica, vel Armeniaca, asserere non ausim. Non desunt, qui tabellam hanc ad posteriora tempora referendam putaverint, quod formula illa *Augustorum Nostro-*

stro-

ſtrorum , potius tertii ſeculi Imperatoribus attributa ſit . Verum, pace illorum dixerim , parum callere antiquitates illi mihi videntur ; jam tum enim a Domitiani aevo ſolemnis erat haec formula, ut ex figlinis conſtat à Fabretto relatis *Inſcr. Antiq.* cap. VII. n. 82. & ſeqq. . Et ne Domeſticas Lucernas in teſtimonium adducere praetermittamus , harum in una expreſſe legitur.

A N T O N I N I
A. N.... T I B E

In alia vero

V O T A. V
A N T O N I N I
A. N.

L X X X I V.

VICTORIAE LAUREAM SUSTINENTES.

INgentem coronam hinc inde Victoriae ſuſtinent , ſed quae minime capiti prae ipſius mole aptari poſſet , & ad magnificentiae potius oſtentationem vel in pompis perferretur , vel in aedibus ſuſpenderetur . De coronis hujuſmodi meminit Juvenalis *Sat.* x. v. 39.

..... *magnaeque coronae*
Tantum orbem , quanto cervix non ſufficit ulla.

Et Feſtus: *Donaticae coronae dictae , quod bis victores in ludis donabantur , quae poſtea magnificentiae cauſſa inſtitutae ſunt ſuper modum aptarum capitibus , quali amplitudine fiunt, quum lares ornantur.*

L X X X V.

VICTORIAE CANDELABRUM CORONANTES.

VIctorias omnia triumphorum munia obeuntes ſupra animadvertimus ; & frequentius etiam ſequenti volumine adnotabimus. En ipſas vota pro ſui exitu ſuſcepta ſol-

Digitized by Google

ſolventes quum ardenti candelabro adſtantes ſerta inde ſuſpendunt. Frequentèr hic typus in veterum toreumatis, praeſertim vero Templorum zophoris obſervatur. Uſum aris ſerta ſuſpendendi indicat Virgilius *Aen.* I. v. 420.

...... centumque Sabaeo
Thure calent arae, ſertiſque recentibus halant.

L X X X V I.

VICTORIAE TROPAEUM STATUENTES.

CONſueverunt Duces e bello reduces ſpolia ex hoſtibus relata offerre Diis, quorum auſpiciis rei bene geſtae exitum referebant. Id enim idem erat, ac de primitiis belli Diis ſacrificare, uti notat Servius *Aen.* XI. verſ. 6. quo in loco poeta deſcribit hujuſmodi tropaeum, quod de Mezentii armis Aeneas conſtituit. Quae quidem religio adeo univerſalis fuit, ut omnium populorum exemplis facile comprobetur, praeſertim vero orientalium ex Divinae Scripturae teſtimoniis. Quam vero frequens fuerit apud Romanos id religionis argumentum oſtendunt paſſim Scriptorum libri, & extantia marmorum monumenta, in quibus nihil frequentius hoc ſymbolo, praecipue in Urbe, ubi triumphi obvii, & Victoria familiaris; multoque magis in aula Palatina non ita pridem Romae detecta, cujus ornamenta marmorea, quae non reſiſtenti lapidi inſculpta, ſed cedente ex cera efformata videbantur, Victorias tropaea ſiſtentes continebant.

Porro Victorias ipſas tropaea ſtatuentes antiqui finxerunt, ut indicarent eadem non ſine belli diſcrimine fuiſſe parta, quae ipſe belli terminus Victoria pararet. Praeterea quum Deos ſacrificantium habitu plerumque exhiberent, ut toties adnotavimus, quod haec forma putaretur auguſtior, ac Deo dignior, Victorias taurum immolantes, ac tropaea ſtatuentes libentiſſime repraeſentarunt.

LXXXVII.

Digitized by Google

LXXXVII.

VICOTRIAE THUS ADOLENTES.

PLurimos ſacrificantis Victoriae typos occurrere memoravimus, nempe taurum ferientis, ut in antiquo marmore apud Jacobum Barotium *Element. Architect.*; & patera libantis apud Fabrettum *Colum. Trajan.* Cap. x. Serta ex candelabro ſuſpendit in ſuperiori Lucerna, & in eodem marmore apud Barotium; thure denique ſupplicat in hac, & in ſequenti toreumate votivo.

Forma thus adolendi ea ferme eſt, quam deſcribit Ovidius *Faſt.* II.

Et digitis tria thura tribus ſub limine ponit.

et Lactantius Firmianus Lib. I. c. 5. *Nam cruciari, atque interfici malle, quam thura tribus digitis comprehenſa in focum jactare.*

LXXXIII.

VICTORIAE IN ZOPHORO VITREO.

TOreuma hoc vitreum trium fere palmorum longitudinis pro zophoro alicujus aediculae, ut videtur, conflatum, eruditorum omnium, imo & artificum peritiſſimorum ingenia contorſit. Ignoto namque artificio ductum eſt; exultant nempe undequaque folia, & ſurſum repanda, ſubtus hiant; praeterea φυλλάρια quaedam ita in arcum inferne cavata aſſurgunt, ut penitus pervia ſint, ſolido tamen opere, ita ut nihil prorſus applicitum poſtea fuerit, nihil rurſum appoſitum, atque igne concretum.

Inter eminentes, & circumflexos acanthos, qua roſae, ſeu flores in aliis patent, protomes duae militarium Deorum conſpiciuntur; Bellonae praeſertim, ſive Palladis, cujus galeatum caput extrinſecus eminet, avulſo interim altero, quo loricati hominis effigies, Martis fortaſſe, aut alicujus ex Imperatoribus, referebatur. De vitreis hiſce

or-

Digitized by Google

ornamentis plura ſuperiori Libro diſſeruimus.

LXXXIX.

TROPAEUM.

EXſtructo tropaeo, alligati hinc inde captivi jacent proſtrati, quales in nummis ſaepe obſervantur, praeſertim ſecundi, & tertii ſaeculi; quae potiſſimum arcuum triumphalium inſignia erant. Hinc Juvenalis *Sat.* x.

...... *ſummo triſtis captivus in arcu.*

X C.

LUCERNAE TRIUMPHALES.

LUcernis victoriatis ſubdimus triumphales, illas, inquam, quae ita aptatae ſunt, ut aedium abacis quam commodiſſime applicarentur, quum urbis viae in illis celebritatibus per noctes illuminarentur, de quibus plura notavimus in Prolegomenis. Ex eo genere quam plurimae apud me aſſervantur, forma, & ornamentis diverſae, nec ſine voluptate ſpectandae; ex quibus unam tantum ſelegimus feſtiva illa acclamatione exſtantibus literis inſignita: *Io triumphe*. De hujuſmodi acclamatione haec habet Varro de L. L. lib. v. *Triumphare appellatum, quod cum Imperatore milites redeuntes clamitant per urbem in Capitolium eunti, Io triumphe, Io. Idque a* Θριαμβῳ *Graeco, Liberi Patris cognomento poteſt dictum eſſe*. Unde apparet hujus formulae etymologiam Romae ignoratam, in qua vel ipſe Romanorum doctiſſimus dubitanter verſatur. Si cum illo fas eſt ſuſpicionem meam conferre, haud crediderim ab orgiis dictionem illam ad triumphos conceſſiſſe; his enim nihil commune cum Baccho. Putarim potius ab Etruria arceſſitam, unde diſciplina militaris, & pleraque Imperatorum ornamenta petita ſunt, veteremque manſiſſe caerimoniam, etſi lingua illa in deſuetudinem abierit, nemoque jam amplius Etruſcas voces intelligeret. Ea vero acclamatio in Imperato-

 rem

rem dirigebatur: *clamitant in Capitolium eunti*; erat itaque fausta aliqua precatio, composita fortasse a יה *Iah* dominus, unde *Evoeb*, & *Evoab*, & *Teii* cognomen; est enim *Tejus* quasi *Deus Iab*. Quapropter mihi sacra illa conclamatio *Io Paean*, idem est, ac Deus Paean. Triumphum vero non a *triambo* dictum existimo, sed potius a [illegible] augere, & honestare, & [illegible]; numerus enim ternarius pro summo, & maximo plerumque positus. Quare, nisi fallor, *triumphus* idem sonat, ac *maxima honestatio*, & acclamatio, Io triumphe, *Deus ter augeat te*, *vel honestet te*.

Altera Lucerna, in qua expressus est titulus AA. NN. Augustorum nostrorum, minime singularis est, quum plures ex illis, licet antiquitatis injuria satis corruptae, ad manus meas pervenerint; eoque titulo indicatam fuisse puto figulinam Augustorum: unam, inquam, ex plurimis illis, in quibus in usum Caesarei Palatii vasa minoris pretii formabantur; nihil enim in hac Lucerna expressum est, quod honori Augustorum attribui possit, nisi ipsa Lucerna.

X C I.

HOMERUS CUM MUSA.

Romanis, Graecisque Diis Homerum adjunximus, quem templorum honore, ac divinitate fuisse decoratum refert Aelianus *Var. histor.* Lib. XIII. *Ptolemaeus Philopator instructo templo, eoque Homero consecrato, collocavit eum pulcberrime sedentem, & circumcirca eas urbes, quae sibi Homerum vindicant, prope simulacrum posuit*.

Homeri sedentis imaginem adstante Musa exhibuit Fabrettus in toreumate *ad Tabel. Iliad.* n. XI. quamquam fracto marmore brachium tantum Musae superfuerit. Idem vero argumentum in hac Lucerna contineri suadent in primis vultus lineamenta, quae minus feliciter imitatus est pictor; ego vero, qui divinam illam formam ex marmoribus mente haustam praesentem, ac veluti mihi obversantem habeo, coramque mihi semper videre videor, in hac Lucerna penitus agnosco expressam, quantum operis exilitas,

&

& materiae humilitas patitur. Elucet enim plerumque in hac fictili supellectile perfectissimorum prototyporum imitatio, quae audacioribus lineamentis efficta, in ipsa operis negligentia exemplarium elegantiam exprimit, & majestatem. Accedit etiam, ut Homero Lucernam hanc adjudicemus, non solum quod Musa stans volumen teneat, vatemque cogitabunda intueatur; verum etiam quod vates ipse sedens alterum volumen manu ostendat; quod & in duobus anaglyphis apud laudatum Fabrettum observatur. Atque hinc solidissima mihi oritur ratio cur non assentiar Josepho Hebraeo, qui Lib. 1. *contra Apionem* ait: *neque Homerum literis suum poema reliquisse, sed cantibus memoria reservatum, postea fuisse compositum.*

Profecto non ea est divini poematis moles, ut, sine scripturae ope, intactum illud memoria custodire, atque ad nostra usque tempora, neutiquam labefactatum, deformatum, aut mancum, aut varianti lectione adulteratum transmittere potuisset. Ait insuper Aelianus *loco cit.* Lycurgum primo universam Homeri poesim in Graeciam ex Jonia attulisse, Pisistratum vero Iliada, & Odysseam conjunctim edidisse.

X C I.

PROTOMES TRIUM POETARUM.

Simulacra Deorum antiquissima in columellam hermarum more desinentia vidimus jam ante frequentissima fuisse in Graecia. Ita quoque familiare fuit Heroum, Philosophorum, & Poetarum imagines Graecis exprimere. Quibus ita redundavit antiqua Graecia, ut ex illius provinciae spoliis ubique magno numero ejusmodi imagines in Romanorum villis, atque tablinis servarentur. De his saepe meminit Cicero *ad Atticum* Lib. 1. ep. 7. *Hermae tui Pentelici cum capitibus aeneis, de quibus ad me scripsisti, jam nunc admodum delectant.* Et Lib. eodem epist. 8. *Hermas, de quibus ad me scripsisti, vehementer expecto.* Ex his tria, quantum minuti operis angustia patitur, deprehenduntur in hac pereleganti Lucerna; horridula, brevique bar-

barba , quali cultu ut plurimum Graeca ſimulacra conſpiciuntur. Singulis ſubjecta ſymbola, tibiarum , ſcenicae larvae , citharae , alterum ex epicis, ex comicis alterum , poſtremum ex tragicis forte indicat . Ex quibus pro ſuo quiſque captu principem poteſt aſſerere ; dummodo alterum ex his Homero locum tribuamus , cui uni tantum debet litteraria Reſpublica , quantum vix ceteris omnibus, qui e Scriptoribus Graecis nobis ſuperſunt.

X C I I I.

GRAECORUM EX CLASSE DESCENSUS.

HOmeri imagines monumenta quaedam Trojani belli ſubſequuntur ; & primo quidem occurrit Graecorum e navibus excenſus in Sigeo promontorio , adſtante , atque obſtupente Scamandri fluminis Deo , qui conſueto more humi jacet . De hoc loco Strabo Lib XIII. *Eſt enim ſtatio navium ad Sigeum ; prope etiam Scamandri ſunt oſtia* XX. *ab Ilio ſtadiis*. Primam ex Graecorum navibus , quae ad littus appulſa fuerit , Dictes Cretenſis hiſt. *belli Trojani* Lib. II. tradit Proteſilai fuiſſe , qui a Trojanis in ipſo navium appulſu vulneratus interiit . Quum vero Graecorum excenſum illi fruſtra impedire tentaſſent , ac poſtremo fugati fuiſſent , Graeci ſubductas naves , atque in ordine poſitas tuto collocant. Idem refert Ovidius *Met.* XII.

...... *Hectorea primus fataliter haſta*
Proteſilae cadis.

Naves Graecorum haud procul ipſe Scamander intuetur.

C X I V.

GRAECUS EX BIGA PUGNANS.

BIgae inſtans alter e Graecis ducibus in bellum procedit. Clypeus illi ingens , atque rotundus ex iis eſt , quos Argolicos vocant , quibuſque bello Trojano depugnatum eſt , ut probavit Cl. Blanchinus in notis ad monu-

numenta Civitatis Urbini Cap. x. Eo etiam ſcutorum genere Etruſcos uſos fuiſſe conſtat ex toreumatis earum gentium, in quibus certamina tali armatura pugnantur.

Lancea praegrandi cuſpide inſtructa manifeſte apparet. Tales Rutulorum haſtas fuiſſe deſcribit Virgilius *Aen.* XII.

..... bigis it Turnus in albis
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.

Heroas autem e biga pugnaſſe, non vero ex equo, ſatis ſuperque ex Homero conſtat, quanquam Quintus Smirneus Παραλειπ. A. dicat Pentheſileam in eo bello ex equo pugnaſſe, unde ab Achille ſauciata dejecta fuit.

X C V.

HEROS CUM NIMBO IN BIGA.

Elegantiſſimum hoc marmoreum toreuma, pedum quatuor altitudine, eximii artificis opus elaboratiſſimum, fragmentum eſt ingentis urnae, quod, in agro Calibanenſi ſecundo ab hinc lapide effoſſum, diu in Gozzeorum villa aſſervatum eſt, unde domum meam jam decennium conceſſit. Heroem refert Graeco cultu, atque armis inſtructum, & ocreatum, quales deſcribit Graecos Homerus, a quo illi frequenter εὐκνήμιδες, *bene ocreati* appellantur. Quod autem in eo animadverſione digniſſimum eſt, ambit Herois caput circulus quidam (quem nimbum vocant) minime dubius, aut obſcurus, ſed exſtans, & ſatis conſpicuus, quo ejus divinitatem ſculptor ſtuduit explicare.

Nimbus iſte non ex velo conſtat, ut ille, quem in capite Scamandri fluminis animadvertit Fabrettus *ad tab. Iliac.* num. 58. & cap. IX. *Columnae Trajanae* pag. 303., ſed ſolidus, & ubique aequalis, ut ipſum ex capite egrediens jubar explicaret. Hoc divinitatis inſigne ſaepius memoravit Servius, ut *Aeneidos* II. v. 615. & *Aeneidos* III. v. 587. ubi illud nuncupavit *lucem divinam*, *& fulgidum lumen*, *quo Deorum capita cinguntur*. Quod etiam Imperatoribus, & Regibus attributum dicit *Aeneidos* III. v. 585. *Proprie nimbus eſt*, *quo Deorum*, vel *Imperan-*

tium

tium capita , quasi clara nebula , ambire fingitur .

A veritate fortasse non aberraverim, si hic Achillem Hectora raptantem expressum fuisse dixero ; non enim aspicit ante, quod pugnantum est, sed retrorsum sese convertit, quo defuncto cadaveri, & Priamo e Trojae moenibus spectanti illuderet , dum illud circa Patrocli tumulum raptaret . Ita fere expressus est idem Achilles curriculo insidens in illo celeberrimo anaglypho , quod in ambone Araecaeli inclusum est, quod pariter vulgavit laudatus Fabrettus.

Sane Achilli nimbus attributus est , propterea quod Deae filius erat .. Hinc Juno apud Homerum *Iliados* ω.

...... *ceterum Achilles est Deae proles* :

atque idem Homerus illum frequenter appellat *Divum* ; eoque mortuo templum illi , & sacra in Sigeo constituta sunt , ut tradit Strabo . Servius quoque *Aeneid.* III. v. 332. ait : *Pyrrhus occiso patre in templo Apollinis Tymbraei , reversus ad Patriam in numinis insultationem in templo ejus Delphico aras patri constituit , & illic ei caepit sacrificare :* In Leuce praeterea Euxini insula, quae Achilli sacra erat, ejus delubrum , & simulacrum memorat Pausanias *in Laconicis* . Alterum ejusdem templum inter Spartam , & Arcadiae fines refert ibidem , quod recludi religio vetabat . Alterum porro ejus templum fuisse prope Brasias narrat eodem libro , ubi solemnes ludos in ejus honorem fieri solitos tradit : *in Corinthiacis* vero divinos eidem honores attributos apud Poemenaeos recenset. Demum ait a puberibus , qui in plataneum pugnaturi descendebant , Achilli ante pugnam rem divinam fieri ; ejus denique apotheosin observamus apud Q. Smyrnaeum Παραλειπ. Δ. v. 695. ubi Neptunus Thetidem his verbis alloquitur :

Non enim hic cum Manibus inferis , sed cum Diis deget,
Sed mox ad lucidas caeli sedes evehetur .
Atque ego ipse muneris loco caram Diis insulam tradam
Ad Pontum Euxinum , ubi pro Deo habebitur perpetuo.

XCVI.

Digitized by Google

X C V I.

GRAECI, ET TROJANI PUGNANTES.

GRaecus, & Trojanus in hac Lucerna pugnantes ex vario suae gentis cultu dignoscuntur: nam Graecus insigni galea protectus est; Trojanus vero pileo Phrygio, quem etiam inter pugnandum gestasse, vel ex hoc uno monimento colligimus. Fortasse aere, vel ferro tunc constabat, ac retorto in anticam partem apice pileum paganicum simulabat, ut etiam in bello illud insigne retinerent, quod ideo forsitan ipsis augustum erat, ac boni ominis, quia illo Atys patrius Deus ornari consuevisset. Hanc galeae formam, quae Phrygium pileum imitatur, in Italicis nummis frequenter observamus.

X C V I I.

PENTHESILEA DEFICIENS.

AD belli Trojani historiam pertinet Penthesileae fatum, quod graphice describit Quintus Smyrnaeus Παραλειπ. A.

Grandem e manu bipennem dimittit, noxque ei circum
Oculos tenebris inborrescit, & pectus.....
Composite cadens ad terram, nec pudor
Formosum corpus dedecorat.

Jacet sub pedibus vacua cassis, quam ab ipsa jam mortua detraxit Achilles. Ita idem auctor.

Eique de capite detraxit cassidem micantem.

Pone vero gladius, quem jam vulnerata, & deficiens educere cogitabat, ne ab Achille iterum confoderetur.

Ergo deliberavit utrum manu educto ingenti gladio
Expectaret rapidi Achillis impetum venientis.

Trojanorum legatus ex iis, qui ad repetendum illius cadaver ad Graecos missi fuerant a Priamo, Phrygio habitu insignis defunctae cadaver a terra elevat. Ita idem Poeta circa libri finem.

Cae-

Caeterum misericordia prosequuti illustrem Penthesileam
Imperatores Atridae, quam & ipsi demirabantur,
Trojanis reddiderunt ad urbem magnifici Ilii auferendam
Cum armis suis, quum de Priami voluntate cognovissent
Legationem mittentis; is enim animo suo destinarat
Puellam magnanimam una cum armis, & equo
In magnificum opulenti Laomedontis tumulum inferre etc.

Hoc toreuma, quod Quinti narrationi omnino respondet, discrepat aliquantum a Panaei pictura, quam in cancellis templi Jovis Elei describit Pausanias *Eliac.* prior. *Penthesilea animam agens, eam sustinente Achille*. Certe hic, non Graecus, sed Phrygius homo repraesentatur. Neuter tamen pictorum erravit. Panaeus quidem Achillem inducit Amazonem sustinentem, quum pietate, & amore commotus ejus morte contristatus est. Ita Quintus *loco citato*.

...... *At Pelei filius valde contristabatur*
Delectabilem puellae speciem in pulvere contuens.

Sigillator vero noster Penthesileam a Trojano Legato elatam refert.

XCVIII.

DIOMEDES, ET ULISSES DE PALLADIO DISCEPTANTES.

PAlladii furtum a Diomede, & Ulisse patratum describit Virgilius *Aeneid.* 11. v. 163.

.... *impius ex quo*
Tydides sed enim, scelerumque inventor Ulixes
Fatale adgressi sacrato avellere templo
Palladium, caesis summae custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi divae contingere vittas.

Diomedes repraesentatur hic, qualis in antiquis gemmis saepius exprimitur, stricto gladio, quasi pro Palladio dimicans. Ulisses vero, qui cogitabundus coram adstat, fabellae forte alludit, quam ex Allatio narrat Fabrettus *ad tabul. Iliad.* 365. de subdolo Ulissis ausu, qui, socio

focio peremto, fe magni ejus facinoris auctorem oftentare meditabatur, quo tamen a Diomede cognito, gladio educto, focii dolum elufit.

XCIX.

HEROS PALLADI SACRIFICANS.

GRaecus Heros in hac Lucerna Palladi facra facit, ftatuta coram diota, quae cum apos fit, humili tripodi infixa fuftinetur. De hoc peculiari inftrumento ad hujufcemodi vafa conftituenda pluribus egit Cl. Gorius in praefatione ad Infcriptiones Donianas pag. 82., & pag. 88., & 89. ubi tripodes hos ex ligno, auro, & argento factos refert. Unum ex iis adhuc exftantem confumatiffimi operis ex marmore vidi Romae, pene neglectum in villa Peretta. Ratio, cur haec vafa inferne acuminata fingerentur, ea fuit, ut ita facilius humi in fcobe defixa confifterent. Alia tamen ex religione petita ratio in cauffa fuit, cur eo modo terminarentur; quum enim frequenter haec vafa in facrificiis, ut in hac Lucerna, adhiberi folerent; ita inferne acuebantur, ut inter facra terram minime contingerent. Ita Gyraldus *Syntag. Deor.* XVII. qui poftquam retulit Romanos in facris aqua fontis Juturnae, ficut Athenienfes Callirhoe, ufos fuiffe; eam vero aquam fuper terram pofuiffe piaculum, & trifte omen effe; ideo vas lato ore, & fundo angufto, in quo hauriretur, ne ftare poffet in facris, adhibitum fuiffe tradit: quod vas Donatus, & Servius II. *Aeneid. futile* vocant, & Lactantius *in Thebaid. Futile, vas eft quoddam, lato ore, fundo angufto, quo utebantur in facris Deae Veftae, quia aqua ad facra in terra non ponebatur, quod fi factum effet, piaculum erat.*

C.

ULYSSES VENTOS INCLUDENS.

REfertur hic ea fabella, quam Homerus *Odiss.* K. recenset de Ulysse ad Aeoliam appulso, quo in loco, ab Aeolo ventorum Rege hospitaliter exceptus, adversos suae navigationi ventos utre inclusos accepit.

Sed quando certe ego iter postulabam, atque admonebam
Dimittere, nihil quidquam ille abnuit, paravit autem deductionem,
Dedit autem mihi excoriatum utrem bovis novennis,
In quo procellosorum ventorum ligavit flatus.
Illum enim promum ventorum fecit Saturnius,
Aut quidem mulcere, aut tollere quemcumque velit.
Nave in cava alligavit funiculo splendido
Argenteo, ut non quidquā praeterflaret, ne paululum quidem.

CI.

ORESTES FURIIS AGITATUS.

ORestes hic repraesentatur, stricto gladio, post matris Clytemnestrae, & Aegisthi ejus proci caedem a Furiis apprehensus, & exagitatus, quarum quidem cruciatus non prius evasit, quam in Areopago indicto die absolutus, atque expiatus fuit. Alii tamen ejus casum aliter scribunt; qua de re videri possunt Euripides *in Oreste*, & Servius *Aeneid.* II. v. 116. Sane improprie a Furiis Orestem exagitatum tradunt Poetae, quos inter Virgilius *Aeneid.* III. 331.

.... *scelerum Furiis agitatus Orestes;*

quum proprie Dirarum officium hoc esset, quae duae numero erant, quot in hac Lucerna referuntur: nisi mavis Furiarum nomen generale esse, atque triplex illud genus Dearum ultricium continere, caelestium nempe, quae Dirae; terrestrium, quae Erinnyes; infernarum denique, quae Eume-

Eumenides appellantur, uti tradit Servius in III. IV., & XII. *Aeneidos* : quod etiam dudum docuerat Cicero III. *de Natura Deorum. In terris Furiae, in caelo Dirae, apud Inferos Eumenides*. Caeleſtes vero duas eſſe tradidit Virgilius praedicto Lib. XII. v. 845.

Dicuntur geminae peſtes cognomine Dirae,
Quas & Tartaream Nox intempeſta Megaeram
Uno eodemque tulit partu, paribuſque revinxit
Serpentum ſpiris, ventoſaſque addidit alas.
Hae Jovis ad ſolium, ſaevique in limine regis
Apparent, acuuntque metum mortalibus aegris.

Oreſtis fata Romanae religioni neque aliena, neque fuerunt peregrina ; Habuit quanquam Graecus quod conferret Romanae magnitudini, & Phrygum poſteri conſervationem ſuam Agamemnonis filio ſe debere profitebantur, quippe illius oſſa *Aritia Romam translata ſunt, & condita ante templum Saturni, quod eſt ante clivum Capitolinum juxta Concordiae templum*; uti Servius tradit *Aeneid.* II. v. 116. Rurſus vero Lib. VII. v. 188. ejus cineres ſcribit inter Romani Imperii pignora fuiſſe habitos. *Septem fuerunt paria, quae Romanum Imperium tenerent: acus matris Deum; quadriga fictilis Vejorum; cineres Oreſtis; ſceptrum Priami; velum Ilionae; Palladium; ancilia*. Haec tamen Romanae fortunae vadimonia in eo ambitu Romae quadratae, quae in Palatino erat, in ſumma ſacra via poſt Titi arcum ſervata fuiſſe contendit Cl. Blanchinius in notis ad *Palat. Caeſar.* : Doctiſſimi viri ſententia teſtimonio etiam Varronis de L. L. Lib. IV. fulciri poſſet. *Cum Coelio conjunctae Carinae, ſed inter eas, quem locum Cerolienſem appellatum apparet, quod primae regionis quartum ſacrarium ſcriptum ſic eſt. Ceroilenſis quarticeps circa Minervium: qua in Coelium montem itur, in tabernola eſt. Ceroilenſis a carinarum junctu dictus Carinae: poſtea Cerionia, quod hinc oritur caput ſacrae viae*. Ceronius vero ab antiqua voce Cerus dictus eſt quae in veteri Italica lingua *Sacrum* ſignificabat, ut in *Acherontico* comprobavi. Sed Oreſtis cineres me in Palatium abduxerunt, ubi memoria ruderum Auguſtalium, quae me quadriennio fere tanta cum voluptate

detinuerunt, propositum argumentum pene ex animo deturbaverant.

Peculiari observatione digna est Lucernae hujus subscriptio, quae non tantum eo caracteris genere, quod nunc *corsivo* appellant, sed nexibus etiam adhibitis, quibus literae literis haerent, obsignata est. Adeo verum est, moris hujus originem ab ipsis veterum Romanorum temporibus repetendam esse.

C I I.

THESEI CUM EURYTO PUGNA.

PErcelebris est Centaurorum cum Lapithis rixa, quae in Pirithoi, & Hippodamiae nuptiis contigit: quum enim vino ferinum illud genus incaluisset, unus ex his Eurytus in novam nuptam impudenter impetum fecit; at a Theseo cum ceteris Lapitharum repulsi Centauri, pene omnes interemti sunt. Sic ille apud Ovidium *Met.* XII. v. 227..

> ...... *quae te vecordia, Theseus,*
> *Euryte, pulsat, ait; qui me vivente lacessas*
> *Pirithoum?*

Hoc Thesei facinus in ejus templo depictum describit. Pausanias *in Achaicis*. *Pugna erat Centaurorum, & Lapitharum, ubi Theseus Centaurum occidens spectabatur*. Quam tamen pugnam alibi caelatam referens Lib. v. ait: *Theseum bipenni Centauros obtruncasse*.

C I I I.

HEROS CUM MULIERE DISSERENS.

FOrtasse fabula, quae hic notatur ad Ulyssem pertinet, quum naufragus, atque nudus in Scheriae litore a Nausicaa proditus, cum illa colloquium habuit, atque ipsam Patris sui Alcinoi aedes describentem observabat. Sic Homerus *Odyss.* Z. Ulisses fessus columnae innixus est.

Graeci

Graeci quidem, & Phaeaces columellas in hunc usum aptas habebant. Itaque ibidem Nausicaa matris suae exercitia describens ait:

Pensum versat purpureum, mirabile visu,
Columnae recumbens.

Lira, quae e columella dependet, ad Nausicaam pertinet, quae paulo ante, quam Ulissem deprehenderet,

...... incoepit cantilenam,

ut ibidem tradit Homerus.

C I V.

OEDIPUS CUM SPHINGE.

Oedipi aenigma Sphingis solventis tabulam recitat Apollodorus *Bibl.* L. 3. p. 99. cujus locum pro Lucernae nostrae illustratione exscripsisse sufficiat. *Juno Sphingem ex Echidna, & Typhone parentibus ortam immisit. Haec muliebri facie, pectore, pedibusque, ac cauda leonis, & avis pennis praedita fuit. Quae quum a Musis aenigmata didicisset in Phyceo monte consedit: de quibus id unum Thebanis proponere solebat, quod est huiusmodi; quodnam esset id animal, quod una habet vocem, & quadrupes, bipes, ac demum tripes nascitur. Ad haec Thebanis oraculo renuntiatum fuerat, jam tum Sphingis incommodo, ac detrimento liberos fore, quandoque id aenigmatum, vel in unum saepe numero coeuntes, solvissent. Quid illud esset quaerebat; quod, quum minime reperirent, abreptum ex omnibus, unum devorabat: eaque de caussa plerique subinde peribant. Ac postremo ad eum modum Aemone Creontis filio perempto Creon aenigma homini soluturo, & regnum, & Laii uxorem se traditurum praeconis voce renuntiari jubet. Quod ubi ad Oedipi aures pervenit, ipse ita solvit, quod a Sphinge proponitur, aenigma: hominem esse ait; nascitur enim quadrupes infans, quod quatuor gradatur membris, grandior autem effectus homo, bipes esse incipit; senescens vero, ac demum tertio assumto pede, idest scipione, tripes dici potest. Ipsa igitur Sphinx ex arce sese praecipitem dedit, Oedipus idem regnum accipit.*

Sphin-

Sphingem marmoream eximii operis, & molis aſſervamus in noſtro Muſeo. In qua obſervatione digna eſt armilla, qua collum exornatur, ex balauſtiis efformata, qualem Dianae quoque Epheſiae veteres attribuerunt. Aſſervabatur iſta in cavedio nobilium Santinelliorum, una cum tigride illa marmorea, quam ex Bacchei ruinis erutam demonſtravit praeclariſſimus Oliverius meus in notis ad *Marmora Piſaurenſia*. Credibile eſt Sphingis etiam ſimulacrum ex ejuſdem templi ruderibus prodiiſſe, quum inter donaria Diis offerri ſolita, etiam monſtrorum imagines extitiſſe comprobent chimaera, griphus, & alia hujuſmodi ſimulacra, quae adjecta dedicationis nota Etruſcis literis exarata inter pretioſiora antiquitatis monumenta computantur. Erant praeterea monſtra haec divino ſanguine progenita, praeſertim Sphinx quae ex Orthro & Chimaera progenita genus ſuum a Tartaro deducebat.

Utinam tot alia antiquae Piſaurenſis magnificentiae monumenta, quae feſtinanter nimis e terra prodierunt, tempora tua expectaſſent FRIDERICE Princeps ampliſſime; non enim doleremus tantam ſcriptorum Marmorum copiam in ipſis murorum ſubſtructionibus tumultuario opere congeſtam, aeternum periiſſe; credo enim regalem illum Genium tuum qui publico literarum bono natus eſt, eximia illa veteris magnitudinis noſtrae teſtimonia fuiſſe excepturum iiſdem munificentiae ſubſidiis, quibus humilem hanc teſtarum ſupellectilem confoviſti. Si tamen majora interierunt, utantur ſaltem clementia tua, quae prodeunt etate noſtra, atque laetentur in tua tempora incidiſſe.

IN-

INDEX RERUM.

Numeri Romani praefationis paginas indicant; arabici vero notarum.

Scr-

T

V

Digitized by Google